

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Է Ի

Աւետարէր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱԼ ԱԶԳԱՍԷՐ ՍԱՏԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՊԱՐՈՆ ԵՂՈՒԱՐԳՒԱՑ ՌԱՓԱՅԵԼԻ ՂԱՐԱՄԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Յուլիս 1856. — Թիւ Է.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՑ ԲԱՆՔ.

Երախտագիտութիւն եւ ապերախտութիւն :
Բանալի բնական գիտելեաց :

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

Միջոցմունք Գաղղիոյ :

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ .

Ազգային ուսմկական երգք Սայեա-Նովա բանաստեղծին. Հայ. եւ Գաղղ. (Շարայարութիւն)
Հայկազունք Իննետասներորդի դարուս. Հայ. եւ Գաղղ. (Շարայարութիւն)
Տորոս լեռան հայ ժողովուրդները. Հայ. եւ Գաղղ. (Շարայարութիւն եւ վերջ :)

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ .

Փոխումն յաստեաց Մեծապատիւ մահտեսի ճանիկ Ամիրայի Փափազեան.
Նորաձեւ բոլորագիրք .

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAEL GHARAMIAN.

DEUXIÈME ANNÉE.

Juillet 1856. — N° 7.

SOMMAIRE.

CONNAISSANCES UTILES.

De la reconnaissance et de l'ingratitude.
La clef des sciences naturelles.

TABLEAUX DE L'EUROPE.

Les inondations en France.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Chansons de Sayat-Nova, poëte national arménien. (Arm.-franç.) (Suite.)

La société arménienne au XIXe siècle. Arm.-Franç. (Suite.)

Populations arméniennes du Mont Taurus. (Arm.-Franç.) Suite et fin.)

CHRONIQUE DE PARIS.

Mort de Djanig Amira Papazian.

Nouveaux types de caractères arméniens.

Փ Ա Ր Ի Չ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սեն-Միքիլիս, Թ. 38.

U R U F U S U U R S

U R U F U S U U R S

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉE

PARIS, LE 15 OCTOBRE 1856

DE M. BOURGEOIS, PROPRIÉTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

COGNAC, LE 15 OCTOBRE 1856

Le présent journal est publié par semaine, le dimanche excepté.

TABLEAU DE L'ÉTRANGER

Les nouvelles de France.

MISSE ARMÉE

Chaque numéro est vendu séparément, au prix de 10 centimes.

La rédaction est établie au 15, rue de la Harpe, à Paris.

Propriété littéraire et artistique de M. Bourgeois, à Paris.

CHRONIQUE DE PARIS

Paris, le 15 octobre 1856.

Notre journal est publié par semaine, le dimanche excepté.

PARIS, LE 15 OCTOBRE 1856

DE M. BOURGEOIS, PROPRIÉTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

ANCIEN NOTAIRE

COGNAC, LE 15 OCTOBRE 1856

Le présent journal est publié par semaine, le dimanche excepté.

TABLEAU DE L'ÉTRANGER

Les nouvelles de France.

MISSE ARMÉE

Chaque numéro est vendu séparément, au prix de 10 centimes.

La rédaction est établie au 15, rue de la Harpe, à Paris.

Propriété littéraire et artistique de M. Bourgeois, à Paris.

CHRONIQUE DE PARIS

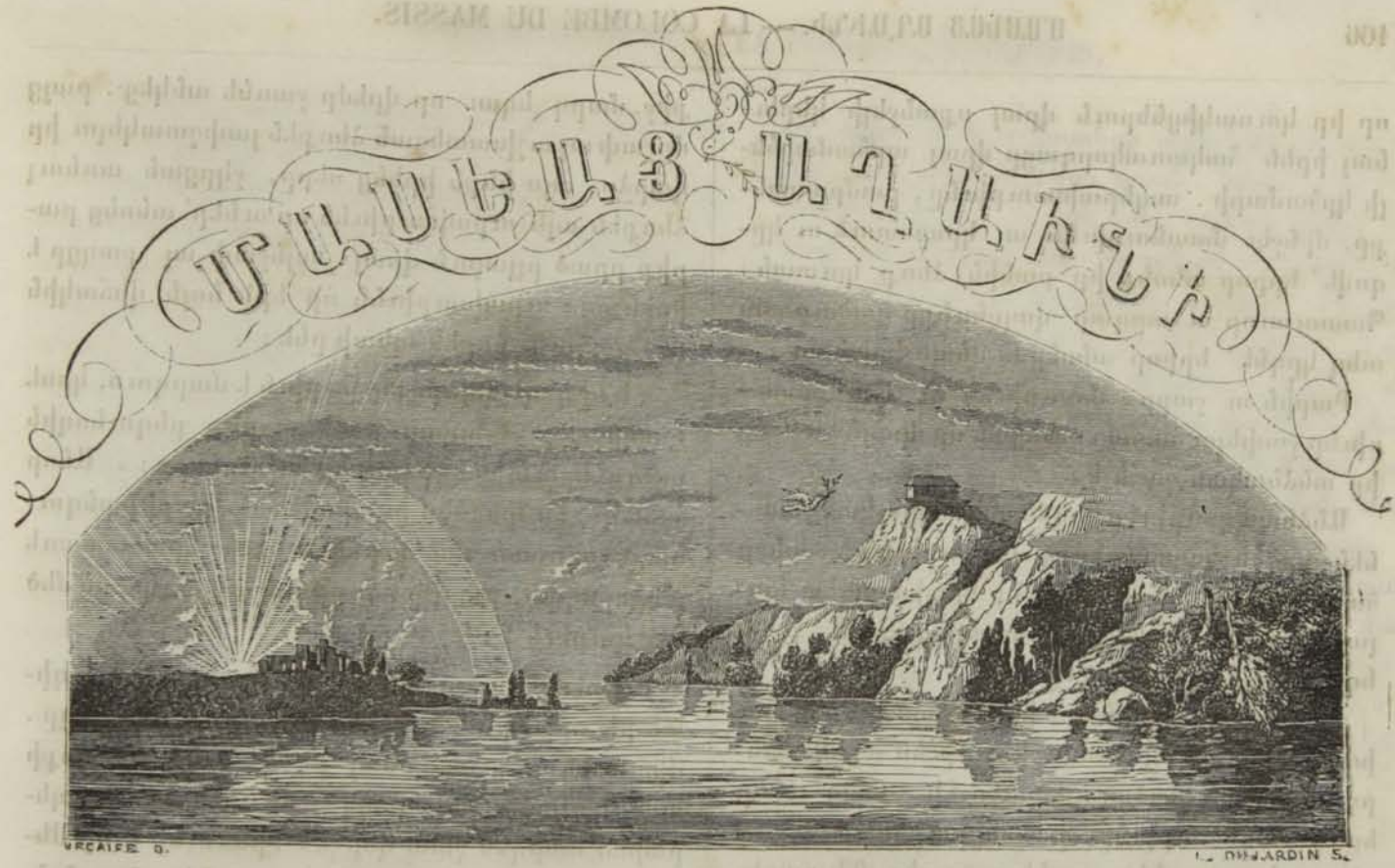
Paris, le 15 octobre 1856.

Notre journal est publié par semaine, le dimanche excepté.

1856

PARIS, LE 15 OCTOBRE 1856

DE M. BOURGEOIS, PROPRIÉTAIRE

V. CAIFE D.

L. DUJARDIN S.

ՄԱՍԵԱՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱԳԵՐԱԽՏՈՒԹԻՒՆ :

Քե որ երախտագիտութիւն ըսածդ սոսկ առաքինութիւն մը ըլլար, աշխարհիս երեսը քիչ գտնուելուն չէի գարմանար. բայց այնպէս չէ, հապա մարդուս հոգույն քաղցր ու ցանկալի զբարձրութիւններէն աչ մէկն է. ուստի չեմ հասկընար քե ինչպէս կրկայ որ ոմանք անիկայ բանի տեղ չեն դներ :

Զուարճութիւններուն մէջ ասիկայ միայն է որ ոչ ածօր կրբերէ մարդուս եւ ոչ զղջում. ուստի առանց ամենեւին վախնալու կրնաս ասոր ետեւէն իյնալ. եւ Լապրիւյերի ըսածին պէս՝ « Երախտագիտութեան չափազանցութիւնը ուրիշ ամէն չափազանցութիւններէն աչ գեղեցիկ է : »

Այս առաքինութիւնս ունեցողը հարկաւ ուրիշ առաքինութիւններ աչ պիտի ունենայ. եւ նախարդարութիւն՝ որ ամենուն աչ սղբիրն է, եւ

անոր հետ՝ զինքը սիրելի ընող ամէն կատարելութիւնները, այս ինքն գրասիրութիւն, խօսարհութիւն, մարդավարութիւն, փափկասրտութիւն եւ հաստատամտութիւն : Քե որ ստոյգ գիտես քե մարդուն մէկը իր բարերարին երախտագետ գտնուեր է, անոր յաւարարոյ ըլլալուն համար ուրիշ վկայականի կարօտ չես :

Իննեք քե մէկը չափե դուրս երախտագետ եղեր է քու քշնամուղ . չըլլայ քե յանցանք սեպես իրեն այդ բանը. պարտական ես մանաւանդ զինքը յարգելու քան քե ատելու. նայէ որ անոր բարեկամութիւնն անգամ վաստակիս. եւ քե որ յաջողիս, գիտցիր որ հաւատարիմ պահապան ու անգին գանձ մը գտած կրկաս :

Կուսակցութեան հոգի ունեցողը ասանկ չմտածեր. կիրքէն կուրացած՝ այն առաքինութիւնն

որ իր կուսակիցներուն վրայ սքանչելի կերեւնայ իրեն՝ հակառակորդացը վրայ արհամարհելի կրհամարի. ապերախտութիւնը, բամբասանքը, մինչեւ մատնութիւնն ալ կը պատուէ ու կը գովէ՝ երբոր անոնք իր բանին ձեռք կուտան : Պատուաւոր ու արդար վարմունքը ցածութեան տեղ կը դնէ՝ երբոր անոնցմէ վնաս կը տեսնէ :

Բարին ու չարը, մոլութիւնն ու առաքինութիւնը չափելու համար ունեցած մի միայն կանոնը իր անձնական շանն է :

Անձնասիրութիւնը կողմնասեր մարդկանց ամենէն ցած ու կարճատես պակասութիւնն է. անոր համար անձնասերը ոչ երբեք երախտագետ կըլլայ. իրեն եղած չարիքը քանաքով կը գրէ, իրեն եղած բարիքը մատիտով :

Եւ սակայն երբեմն երախտագիտութիւն կը ծախսէ, վասն զի այս առաքինութիւնն ալ միաներուն պէս իր կեղծաւորներն ունի. բայց անոր երախտագիտութիւնը շանասիրութենէ է, եւ ոչ թէ բարեսրտութենէ. քանի որ ուրիշ մէկ բարերարութեան մը յոյս ունի՝ իր բարերարին շողորբութիւն ընելը ձեռքէ չձգեր : Անորի երախտագիտութիւններ կան որ սովամահ կը կորսուին՝ թէ որ անդադար ապրուստ չտաս իրենց :

Ազանն ու փառամուրը հարկաւ ապերախտ ալ են, վասն զի ոչ երբեք կրնան ուզածնուն չափ բան ձեռք ձգել :

Անհաստատ մարդիկ ապերախտ են բարեկամութեան կողմանէ. քանի որ յոյս մը ունին՝ երախտագետ են. ամէն բան առածնուն պէս՝ ապերախտութիւնն ին յայտնի կըլլայ :

Բարիք ընող աւելի շատ կայ քան թէ բարիք ձանջող. եւ ասոր պատճառ մարդուս հպարտութիւնն է. բան մը տուողը կը շփանայ որ անողին վեր է ինքը : Բարիք ընդունողը ամենեւին չախտովի արայիսի հպատակութենէ. շատ անգամ զուխ կը քաշէ, բարերարին հետ ունեցած կապը կը քակէ՝ կարծելով թէ շղթայ է կոտորածը, եւ միտքը կը դնէ թէ իր պատիւը պահող է՝ մինչդեռ ապերախտին մէկն է :

Ասոր համար է որ բարիք ընողը շատ անգամ թշնամի կը շատցընէ իրեն, որ չհաւատալու բան կերեւնայ. ամբարտաւան մարդը պատճառ կը փրկուէ որ երախտագիտութեան պարտքէն ազատի, եւ գրեթէ ատել կը սկսի՝ որպէս զի սիրելու չհարկադրի :

Մեկը կը ճանչնամ որ կենացը մեջ շատ մարդու աղէկութիւն ընելու բարերազդութիւնն ունեցեր է.

քիչ մարդ եղաւ որ վրէժը չտոնէ անկեց. բայց որչափ ալ աշխատեցան ձեռքէն յափշտակելու իր վարձը, այս ինքն իրենց սերը, չկրցան առնուլ ձեռքէն այն ուրախութիւնն որ ունէր՝ անոնց բարիք ըրած ըլլալուն վրայ. այնչափ ալ քաղցր է իրեն այս ուրախութիւնն որ երէ նոյն վիճակին մեջ գտնուի՝ նորէն պիտի ընէ :

« Ի՛նչ գեղեցիկ գուարձութիւն է մարդուս, կըսէ Լապրիւյէր, երբոր իրմէ բարիք ընդունողին աջուրներուն հանդիպին իր աջուրները : » Անոր համար, եւ կարծեմ թէ որովհետեւ բարիք ընդունողը այսքան մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ բարերարին, բարիք ընդունիլն ալ բաւական մեծ աղէկութիւն է :

Ազնուասիրտ ու երախտագետ մարդը լաւ գիտէ թէ որչափ ծանր բան է բարիք ընդունիլը. միայն ինքը կը հասկընայ թէ ինչ մեծ պարտքի տակ կ'իյնայ անով. բայց ուրիշ կողմանէ՝ ապերախտ մարդէն շատ վեր է : Իրաւունք ունի Աննեկան ըսելու թէ « Ապերախտը մէկ անգամ մը միայն կը վայելէ բարիքը, իսկ երախտագետը միշտ : »

Եսիողոս յոյն բանաստեղծը առակ ըրած է եղեր այս խօսքը թէ « Բարերարութիւնը վաշխով վճարելու է. » Կիկերոն այս առակը յիշելով՝ երախտագետ մարդուն սիրտը բարեբեր գետինի կը նմանցընէ որ ընդունածէն աւելի բերք կուտայ :

Ինծի կերեւնայ թէ բարերարութեան մը փոխարէն տրուած վճարքներուն մեջ ամենէն ճիշդն ու մեծը սերն է : Անոր համար շատ մեծ սխալմունք ու մեծ դժբաղդութիւն է բարիք ընդունիլը այնպիսի մարդկանցմէ որ ոչ յարգել կրնաս եւ ոչ սիրել. վասն զի անանկ ատեն՝ ապերախտութեան ու կեղծաւորութեան մեջ տեղը կը մնաս : Կիկերոն կըսէ իրաւամբ թէ « Ապերախտութեան պէս զարշելի մոլութիւն չկայ. ամենուն ալ վնաս կընէ, կըսէ. վասն զի բարերար մարդկանց սիրտը կը կոտորէ. ուստի ապերախտները թշնամի են ամենայն դժբախտից :

Մեծ անխելութիւն է կարծելը թէ պալատականք, ծերակոյտ մը, ժողովուրդ մը կրնան երախտագետ ըլլալ. որ եւ իցէ միաբանութիւն չկրնար երախտագետ ըլլալ. վասն զի երախտագիտութիւնը մասնաւորաց կամ անհատից առաքինութիւնն է. Մասիքո անունով խույ եւ համըր շատ աղէկ սահման տուեր է երախտագիտութեան (Յի-

շողութիւն սրտի). բազմութեան մէջ գլուխ շատ կայ, սիրտ ամենեւին չկայ :

Շատ անգամ խօսք կրչայ բազաւորաց ապերախտութեանը վրայ. ժողովրդոց ապերախտութիւնը անկէջ շատ աւելի արժանի է գանգատի ու պարտաւանաց : Արիստիդէս, Թեմիստոկլէս, Սոկրատ, Սկիպիոն եւ ուրիշ շատ դիւցազունք կամ բարերարք ազգաց՝ ժողովրդեան ապերախտութեանը զոն եղած են :

Բազմութիւն ըսածը տղու պէս է, իր խաղաչիքները կտարտել կըսիրէ. չափ չգիտեր, չափագանց բաներ կըփնտոտէ. մէյնը սիրով կըբորբոքի, մէյնը ատելութեամբ. այսօր մէկը կուռքի տեղ կըղնէ, վաղը ձեռքովը անիկայ զոն կընէ : Թէ որ կրնաս հովուն շարժումը արգիլել, կրնաս անոր ալ սէրը հաստատ պահել : Անոր համար այ չամբջնար ամենեւին իր անհաստատութիւնէն որ ուրիշներուն մեղադրանքէն ազատ է. յանցաւորը բազմութեան մէջ կըպահուրտի, բազմութիւնն ալ ամենեւին կարմրիլ չունի :

Երախտագիտութիւնը որչափ որ բարձրէն գայ՝ այնչափ աւելի անուշ կուգայ : Մեծը որչափ որ մարդկութեան մօտենայ՝ այնչափ մեր աչքին բարձր կերեւնայ. վասն զի գիտենք որ շողոքորբները կըցածնուն չափ կընեռացընեն զինքը հասարակ մարդկանցմէ : Երախտագէտ բազաւորի պէս սքանչելի բան չկայ. գեղեցիկ անասրան մըն է՝ հօգօր մարդը կապի տակ մտած եւ իր ոյժը սրտի լուծին տակը ձգած :

Մենշչիքով անուանի իշխանը պատերազմի մը մէջ կեանքը դրեր ու արիւնը թափեր էր Մեծին Պետրոսի կենացը պաշտպանութիւն ընելու համար : Այն-պաշտականը մեծամեծ կատարելութիւններուն հետ խոշոր խոշոր պակասութիւններ ալ ունէր. ոչ ազահութիւնը չափ ունէր եւ ոչ փառամոլութիւնը. հասարակաց պիտոյիցը համար պահուած ստրկին վրայէն շատ բան գողցած էր : Օր մը որ կայսրը սաստիկ փութալով Փերրպօրկէն ճամբայ ելած՝ Ամտերիան քաղաքը պաշարելու կերբար, Մենշչիքովն ալ ետեւէն, իմացաւ ասիկայ որ զինքը ամբաստաներ են, եւ բազաւորը տեղն ի տեղը հասկըցեր է իր ըրած գողութիւններն ու գոշաքաղութիւնները : Ինքնակալին լուրենէն ու ժանտութենէն իմացաւ որ աչքէն ելեր՝ բանը լմընցեր է, արդէն պատիւն ընկեր՝ նախատանաց ու բշտատութեան մէջ ընկողմեր է. ետեւէ ետեւ աչքին առջեւ բերաւ Սիպիրի անապատները, տարիներով արքայան-

քը, գլխատուելու վտանգը. արիւնը գլուխը ցտակեց, գէշ ջերմ մը եկաւ վրան. խեղճ ողորմելի տնակ մը իջաւ, ու հոն երեք շաբաթ մնաց սուկալի տաքութեան մէջ ցնորելով ու տագնապելով : Վերջապէս աջուրները բացաւ, տնակին պատերուն վրայ խոշոր խոշոր նայեցաւ, կարծեց թէ ամեն մարդ ձգեր փախեր է քովէն. մէկը միայն կայ քովը, մէկ մարդ մը միայն մնացեր է զինքը հոգացող, մէկ ձայն մը միայն կայ զինքը մխիթարող. ո՞վ ըլլայ աղէկ. — մեծն Պետրոս. մարդը անիկայ, ձայնն ալ անոր ձայնը :

Մենշչիքով կարծես թէ նորէն աշխարհք եկաւ. տաք տաք արտօտները սկսան երեսն վար վազել. մէկէն ելաւ բազաւորին ոտքն ընկաւ. « Տէր արքայ, կանչեց, աս հրամանքդ ես : » Վերցուց զինքը բազաւորն ու « Այո, ըսաւ, երեք շաբաթ է որ անկողնիդ քովէն չեմ հեռացեր : — Ի՞նչ, ըսաւ Մենշչիքով, անանկ է նէ դեռ իմ վրաս սէր ունիս. անանկ է նէ ինձի քողութիւն տուիր. անանկ է նէ մանուանս վճիռը չես տըւեր : » Թազաւորը գրկեց պագաւ զինքը ու « Խեղճ մարդ, ըսաւ, միթէ կրնայի ես մոռնալ որ դուն իմ կեանքս ազատեր ես : » Իրաւ որ այսպիսի վեհանձնական գործողութեամբ կրնան ծածկուիլ բոլոր այն պակասութիւններն որ այն ինքնակալին կըտըրուին. ունեցած առաքիլութիւններն իրենն են, մոլորութիւններն իր դարուն մոլորութիւններն են, իր փառքը իր հանճարոյն միայն պտուղն է : Երբոր մէկ սիրտ մը իրացընէ մեծ է, մի տարակուսիր որ հոն ուրիշ ամեն առաքիլութեան առաջ գտնելիքդ երախտագիտութիւնն է : ...

Մայր մը իր կաթին հետ մէկտեղ կուտայ տղուն երախտագիտութեան առաջին համարը :

Ապերախտութիւնը ժայտիւն մըն է որ ընդդէմ է բնութեան, վասն զի անբան անասուններն անգամ երախտագիտութիւն ունին : Բարեսիրտ Լաֆոնթէնը այն առակներն որ շարադրած է Աղանուոյն ու Մըջիւնին, Մկան ու Առիւծուն վրայ, իրական պատմութիւններու նշանելով գրեր է : Առիւծին ու հոովմայեցի գերոյն պատմութիւնը ամենուն ալ յայտնի է : Փղին ու շանը վրայ ինչ երախտագիտութիւններ կըտեսնենք որ մարդս կամբջցընեն : Բնութիւնը մեր սրտին մէջ շատ մը անուշ անուշ առաքիլութիւններ գծագրած է, բայց հպարտութիւնը կըջնջէ կարեգանոնք : Եւ որովհետեւ այս հպարտութիւնը ամեն տեղ տիրած է, ապերախտներն ալ աշխարհիս ա-

մէն կողմը բռնած են : Աղէկ ըսեր է առակախօսը .

Երէ հարկ ըլլար ընել դատապարտ
Որչափ որ մարդ կայ աշխարհս ապերախտ,
Ո՞ր մարդը կրնար արձրկուիլ անպարտ :

Տըլիլ քաղցքախօս բանաստեղծն այ վճիռ մը կուտայ որ խատուրեան կողմանէ անկեց վար չմնար .

Սակայն քունի սիրտք են բափուրք ի յո-շոյ,
Դից պարտապանք՝ նոյն եւ մարդկան, եւ անփոյրք :

Նոյն բնութեան ճարտար երգիչը կըսէ (բանաստեղծօրէն) քէ երախտագիտութիւնը յորդորած է նախ գմարդիկ պատիւ ընելու երկնայնոց . եւ անշուշտ իր սրտէն բխած է այս պարզ ու գորովական իմաստը քէ

Այո, երախտագետքն մարդ արար ըզդիս նախկին :

Ըսել է քէ մարդս ամէն կողմանէ ամենայն դիւրութիւն եւ յօծարութիւն ունի երախտագետ ըլլալու, քանի որ այս յօծարութեանը դեմ արգելք մը չկայ . բայց գէշը ո՞րն է . շատ անգամ ինքն իսկ բարերարը իր բարիքը նախատինք կըղարձընէ եւ երախտագիտութիւնը անտանելի բնո : Բարիքն ընդունող մարդը ոտքի տակ կառնէ, բողոքիւն տուած ատենը անարգանք կընացընէ : Շատ մարդ կայ տուող, քիչը կայ լաւ կերպով տալ գիտցող . եւ ինչպէս որ Շատոն կըսէ՝ բարերարին կամքը աւելի անոյշ կուգայ քան քէ բարիքը :

Բարերարին ձեռքը չէ սիրուողը, սիրտն է : Ձեռքով միայն տուողը՝ խիստ քիչ երախտագիտութեան կրնայ սպասել, եւ քէ որ սրահանջե՞ իրաւունքը կըկորսընցընէ . տալը ձրի պիտի ըլլայ, հատուցանելը՝ վաշխով :

Բարոյախօսները լաւ կրնէին՝ քէ որ քիչ մը ընդարձակ կերպով գիր անցընէին բարիք ընդունողին ու ընողին պարտքերը : Ինծի կերեւնայ քէ տուողին առաջին պարտքերէն մէկն է՝ տուածը մոռնալ, ընդունողինն այ՛ առածը յիշել ու հոջակել :

Թէ որ ես նկարիչ ըլլայի, Բարերարութիւնը կըձեռացընէի քողով ծածկուած՝ Սնօրխածութեան պէս, մատը բերնին դրած՝ Լուսրեան պէս . իսկ երախտագիտութիւնը՝ անոր ներնակ, բերանը փող մը բռնած՝ Համբուսին պէս : Սակայն ատեն կըլլայ որ ծածկութիւնն այ երախտագիտութեան յարգը կաւելցընէ :

Նասաւի իշխանը մեծամեծ բարիք ըրեր էր ատենով Զապիէլլօ անունով լեհացոյ մը . անի-

կայ այ մեծ սէր ունէր վրան : Թր մը սեղանի վրայ՝ շատ մը բազմականաց առջեւ իշխանին գլուխը զինիէն ու վիճարանութենէն տաքցած ըլլալով, ծանր խօսք մը կըսէ լեհացի ազնուականին . իսկ անիկայ ձայն չհաներ ամենեւին : Նասաւի իշխանը քանի մը օրէն ետեւ կըզարմանայ անոր տրտմութեանը վրայ, եւ միտքը գալով ըրած նախատինքը՝ կըսէ անոր . « Մեղայ քեզ, եղածը եղած է . գիտեմ որ քու բարեկամութիւնդ է միայն որ չբողոք քեզի վրեժխնդրութիւն ընել . բայց ես քու պատիւդ տեղը բերելու համար մէկ բան մը միայն կրնամ ընել որ կրամ նախատինքդ լսող վկաներուն հոս չըլլալովը կարելի է : Եկու մենամարտութեան ելլենք, ուրիշ ճար չկայ : » Լեհացին պառկ կերպով մը պատասխան տուաւ քէ « Ինչո՞ւ չէ : » Մէյմէկ ատրճանակ առած՝ մենամարտութեան տեղը կերբան : Լեհացին զինուորական մարդ՝ անուանի մենամարտիկ եղեր, այնպէս որ երեսուն քայլ հեռու տեղէ անվրէպ կըզարնէ եղեր քալեռի մը :

Տասուերկու քայլ իրարմէ հեռու կըկենան . առաջ նետելու իրաւունքը Զապիէլլոյինն էր, ուստի երկար ատեն նշան առնելէն ետեւ ատրճանակը կարձըկէ, բայց ոտխին զեն մը չըլլար : Իշխանը զարմացած՝ ձեռքի ատրճանակը գետիւնը կըձգէ, կըվազէ բարեկամին վրայ, կառնէ անոր երկրորդ ատրճանակը, կընայի կըզննէ ու « Ի՜նքէ, կըկանչէ . չգարնելոյ որ տեսայ՝ մէկէն հասկըցայ որ ատրճանակներդ վառօղով միայն լեցուած են : — Ա՜ն, ըսաւ Զապիէլլօ, միք իմ բարերարիս դեմ կրնային գետակ ունենալ : »

Երկու բարեկամները կըզրկուին կըպագտուին, եւ Նասաւի իշխանը ամէն տեղ կըհոջակէ այս երախտագիտութիւնը, որ երէ բարեկամին սրբտէն չգուշակուէր՝ Զապիէլլոյին հետ գերեզման պիտի իջնար :

Երախտագիտութիւնը բարեկամութեան գեղեցիկ պտուղներէն մէկն է, եւ այս երկու զգածմունքները իրարու հետ կըմիանան ու կըխառնուին : Դժուարն ու սակաւագիտը ո՞րն է . — բշնամուտն երախտագիտութիւնը շարժել . այս յաղթութիւնը կանգնելու համար՝ մարդս ինքն իրեն պիտի յաղթէ, վրեժխնդրութեան դրող կիրքերուն դեմ պիտի կենայ, եւ միայն գրութեան տուն տուած վեհանձնութեան մտիկ պիտի ընէ :

Մարդկանց մէջ ամենէն իմաստունը, Սոկրատ, կըսէր քէ « Թագաւորի մը մեծ վարպետութիւնը

այն չէ որ բարեկամներուն բարիք ու բշնամիներուն չարիք ընէ, հապա այն որ բռնադատէ իր բշնամիները բարեկամ ըլլալու իրեն երախտագիտութեամբ : »

Ճշմարիտ գրութիւնը յանցանքին բողոքին տալու վրայ չէ, յանցանքը մոռնալուն վրայ է. այնպիսի կերպեր կան բողոքին տալու որ նախատինք կը բերեն, անարգանքը վերցընելու տեղ կը ծանրացընեն, եւ երախտագիտութիւնը պահանջելովին կը մեղցընեն : ...

Ապերախտները շատցընողը խրատն է. ճշմարտութիւն կը սես, ու կիրք կը հանես. ընդհանրապէս երախտագիտութիւն շարժողը գովասանքն է : Խորագետ անձնասիրութիւն մը չկայ որ այս սուտ ստըկէն չխաբուի . այնպիսի խաբերայ երեսոյք մը ունի բարեկամութեան որ գմարդ կը մոլորցընէ : Խեղացի մարդուն մեկուն կը մեղադրէին ըսելով թէ այդ շողոքորբին ինչո՞ւ այնչափ երես կուտաս : Պատասխանեց անկեղծիկ կերպով մը թէ « Գիտեմ որ կը խաբէ գիս, բայց կը սիրեմ գինքը : » ...

Շատ մարդիկ կան որ իրենց բարիքն ալ իրենց ստըկին պէս խիստ բարձր շահու կուգեն դնել . ա-

նորհամարշատ անգամ տեսնակուրեան մեջ կիյնան :

Կուգես որ դիւրաւ կատարես բարերարութեան ու երախտագիտութեան ամենայն փափուկ պարտքերը. անա քեզի տարանով, յստակ ու կարճատուտ կանոն մը որ ամենէն ուղիղ օրինաց գրքին մէջ գրուած է մէկ խօսքով . սիրէ :

Երէ սիրես, բարի ես . երէ բարի ես, կուգես սիրուիլ ու կը սիրուիս : Երբոր այնպիսի բարիք մը կընես որ ծայրէն քեզի շահ մը կայ, կընաս անով ծառայ մը ձեռք ձգել . ձրի բարիքն է որ բարեկամ մը կուտայ քեզի : Զօրաւորին տուած բարիքը ծանր շղթայ է . բարեսրտին տուածը՝ ամենաքաղցր կապ մըն է :

Մեր երկարատեւ կոխներէն ի վեր՝ մարդիկ իրարու վնաս հասցընելուն ամեն ճամբաներն ալ գտան ու բանեցուցին . կերենուայ թէ մոռցեր են հաշտուելու, միարանելու, իրարու բարիք ընելու ճամբաները : Ատելութիւնն է միայն յիշողութիւն ցուցընող, երախտագիտութեան քով յիշողութիւն չէ մնացեր : Ո՞հ, քանի մը որ ունինք աշխարհիս երեսը անցընելու . անոնք ալ մեկ-գմէկ ատելու ջանցընենք :

ՍԷՆԿԻՆՐ :

ԲՍՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ.

Բնութեան երեսոյքները թեպէտ եւ ամենուն աչքին առջեւ կը պատահին, եւ աշխարհն հոյակապ եւ գեղեցիկ հանդիսարան մը կը դարձընեն միշտ աստուածային անձուն իմաստութեան, կարողութեան եւ բարութեանը, բայց խիստ քիչ մարդ կայ որ պէտք եղած ուշադրութիւնն ընէ անոնց . եւս առաւել քիչ տրեն անոնք որ նոյն երեսոյքից պատճառները քննեն հասկընան : Ամեն մարդ ալ կը տեսնէ որ ձիւնը ձերմակ է, վարդը կարմիր . զանգակը ձայն կը հանէ, փայտը անձայնի պէս է. կրակը տաք է, սառը պաղ . շուրջ տաքէն եփ կեցէ ու պաղէն կը սառի, եւ ասոնց նման բիւրաւոր երեսոյքներ . բայց քանի հոգի կայ որ այսպիսի երեսոյքներուն պատճառները քննէ հարցընէ, կամ թէ աղան եւ ուամիկը իրեն որ հարցընեն՝ որոշ ու պարզ կերպով ճիշդ պատասխաններ տայ :

Երուպացի ազգաց մէջ մինչեւ հիմա կը գտնուէին մանր տետրակներ « *Ինչո՞ւ, վասն զի* » անունով, եւ բնութեան երեսոյքներէն մեկբանիին մեկնութիւնը կուտային տղայոց : Մօտերս Քեմպրիձի

համալսարանին վարժապետներէն Պրոնըրքուած բազմահմուտ անգղիացին հատոր մը գիրք հրատարակեց այն տետրակներուն ոճովը, եւ անունը դրաւ *Բանալի դիտութեան* : Այնչափ հաճոյացաւ ամենուն այն գրուածքն որ քիչ ատենէն Անգղիոյ եւ Սմերիկոյ մէջ հարիւր հազար օրինակէն աւելի ծախուեցաւ : Մենք ալ նոյն գիրքը աչքէ անցընելով՝ յորդորուեցանք անոր մէկ քաղուածը պատրաստելու մերազնեայ պատանեաց համար : Առ այժմ այն գրուածքին մէկ քանի ամենապարզ ու խիստ հարկաւոր կտորները դնենք ամսագրոյս մէջ, յուսալով որ քիչ ատենէն ամբողջ գիրքն ալ կարենանք հրատարակել :

ՋԵՐՄՈՒԹԻՒՆ .

Արեգական ջերմութիւնը նստարակ կըսկին ջերմութեան նետ նոյն է թէ անկեց տարրեր :

— Շատ բանի կոշմանէ տարրեր է անկեց . փան գիճախ, կըսկին տարրիւնը դժուարաւ կը բաժանցէ սպալուց մէջ . իսկ արեգական տարրիւնը շատ դիւրաւ .

Երկրորդ, կըսկին ճառագայրները կիզողական նայելոյ մը կեղծոնին մէջ ամփոփելը կարելի չէ . ինչպէս որ կամփոփոփն արեգական ճառագայրները .

Երրորդ. կրակին բնաշուծական յատկութիւնները արեգական յատկութիւններէն բոլորովին տարբեր են :

Ի՞նչ է Կիզողական ապակի (փերրեֆիզ) բուսածը :

— Կիզողական ապակին սուսնածնէ կամ կորնբարդ (այսինքն երկու երեսը դեպ ի դուրս ուսած) ապակի մըն է որ առարկաները մեծ կերեացընէ աչքի :

Ի՞նչպէս կըլլայ որ կիզողական ապակիով դիւրավառ նիւրերը բռնկին :

— Երրոր կիզողական ապակին շիփ-շիտակ արեգական ճառագայրներուն դեմ բռնեա, ապակին գտնուէր ամենն այ դեպ ի մէկ կէտ մը կըզարձընէ կըշրակէ, եւ այն կէտը Վառարան կըստի :

Ի՞նչ է Կիզողական հայելին :

— Գունաւոր հայելի մը, սովորաբար մետաղէ շինուած :

Կիզողական հայելին ինչ կերպով կրնայ դիւրավառ նիւրերը բռնկցընել :

— Երրոր այն հայելին արեգական շիտակ զարկած ճառագայրներուն դիմացը բռնեա, հայելին այնպէս կըցուցցընէ գտնուէր որ մի եւ նոյն կէտին վրայ կամփոփուին, որ Վառարան բուսածն է, եւ բոլոր ճառագայրից ջերմութիւնը նոն կըժողվուի :

Շատ մը մասը ու տափակ հայելիներով՝ ցուցած ճառագայրները այնպէս ամփոփեց Պիւֆոն մի եւ նոյն կէտին վրայ որ ուրտուն մերրէն անկի նեռու դրուած փայտը բռնկցուց, իսկ տասնըվեց մերը նեռու տեղէն արծաթը հալեցուց :

Արեգական ճառագայրներուն տաքութիւնէն բնական զոյացութիւնները կրնան բռնկիլ՝ առանց սուսնածնի կամ կիզողական հայելիի :

— Ոչ արեգական ճառագայրները երէ ջամփոփուին՝ ոչ երբեք այնչափ տաքութիւն կուենան որ բնական զոյացութիւնները բռնկին անոնցմով :

Ինչո՞ւ համար լուսնին լոյսը սրբափ զօրաւոր սուսնածնի վառարանին մէջ այ ամփոփեա, ջերմաբափին աստիճանը զգալի կերպով չբարձրանար :

— Վասն զի նախ՝ լուսնին լոյսը արեգական լուսնէ տկար ըլլալով՝ սուսնածնին մէջ կրնկղմի կըկորսուի :

Երկրորդ, լուսնին լոյս տուողը՝ արեգական լուսնեղէն ճառագայրներն են, եւ ոչ արեւուն ջեռուցիչ ճառագայրները :

Ինչո՞ւ համար կրակը բան չայրեր՝ երրոր արեւը վրանզարնէ :

— Վասն զի նախ՝ արեւուն ջերմութիւնէն ոչը կանսարանայ, եւ կրակին տաքութիւնը կըզակսի :

Երկրորդ, արեգական ճառագայրները իրենց բնաշուծական ազդեցութեամբը շատ վնասակար են կրակին :

ԵԼԵՔՏՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Երբ բոլրի մը կտոր առածգական խեժով (կամ էլաթիք) շփեա, սեղանին վրայ կըփակչի. ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըճանէ, ելեքտրականութիւնն այ այս յատկութիւնն ունի որ ուրիշ նիւրերը իրեն կըբաշէ կամ իրարու նեա կըփակցընէ :

Երէ հասարակ հաստ բոլրի կտոր մը կրակի ցուցընելով տաքցընեա, ու երկու երեք անգամ ծնկութեանը մեջէն շփելով քաշեա, պատին վրայ կըփակչի. ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըճանէ, անով բուռըր պատին վրայ կըփակչի :

Երրոր ապակազործը ապակի մը դեմ պատուանին ու վրձիւնով շփէ, ինչէն է որ շրջանակին վրայ սաղիս անդին գտնուած լոյրին մասնութիւնները կըցատըբուն :

— Վասն զի շփումը ելեքտրականութիւն կըճանէ. ելեքտրա-

կանութիւնն այ մասնաւոր յատկութիւնն ունի բերեա մարմինները քաշելու՝ ինչպէս են լոյրին մասնութիւնները : Աստեք ապակոյն ելեքտրացեալ կողմին դաշտուն պէս կըլեցուին ելեքտրականութեամբ, վեր կըցատըբեն ու նորէն շրջանակին վրայ կիլնան. նոն իրենց ելեքտրականութիւնը կըկորսնցընեն. այն ատեն դարձեալ վեր կըբարձրանան ու նորէն վար կիլնան :

Ինչէն է որ երբեմն՝ երէ մէկը գլխուն մագերը վրձիւնով երկար ատեն շփէ, գլուխը կըբերուի :

— Վասն զի նախ՝ շփումը ելեքտրականութիւն կըճանէ, անով գլխոյ մօրքն այ կըզգալի :

Երկրորդ, վրձիւնը քիչ մը բորբոքումն կըպատճառէ գլխոյն մանր անօքներուն մէջ, անով եւք կիմանայ :

Ինչէն է որ երբեմն անձրեա գայու մօտ ատեն մարդուս երեսը կըբերուի :

— Վասն զի նախ՝ օդոյն խոնաութիւնէն երեսին փափուկ աղուամագը (այլա թխլին) կընեղի :

Երկրորդ, օդոյն մէջ ելեքտրականութիւնը շատցած ըլլալով, մարդուս երեսին աղուամագն այ անով կըլեցուի, եւ կաշիին վրայ նոյն զլացմունքը կըպատճառի ինչ որ կըպատճառի մամուկի բոյնին երեսին փակչեկն :

Ինչէն է որ անձրեա մօտ ատեն բնասնի անասունք (ինչպէս շներն ու կատուները) ականջնին կըշրփեն :

— Վասն զի նախ՝ օդոյն խոնաութիւնը անոնց ականջներուն փափուկ մագերուն մէջ կըժտնէ ու եւք կըպատճառէ :

Երկրորդ, անկէց ի գառ, օդոյն մէջ այ անձրեա ատեն ելեքտրականութիւնը շատ է :

Ինչպէս կըլլայ որ օդոյն ելեքտրականութիւնը եւք կըպատճառէ մարդուս եւ կենդանեաց մօրքին մէջ :

— Վասն զի մագերը ելեքտրականութեամբ լեցուած ըլլալով, պառկած չեն մնար, հասար ցցուիլ կուզեն. ուստի մասնաւոր զգացմունք մը կուտան որ կարծեա թէ մօրքիլ վրայ մամուկի բոյնը կպեր են :

Այնպիսի ատեն այն կենդանիները (շներն ու կատուները) ինչո՞ւ համար այնչափ ստեպ ստեպ կըշրփեն իրենք զիրենք :

— Որպէս զի մագերնին պառկեցընեն, ու զիրենք զրգոզ զգացմունքն ազատին :

ՓՈՅԼԱԿ ԵՒ ԿԱՅԾԱԿ

Ի՞նչ է կայծակը :

— Կայծակը կամ Շանըրը ելեքտրական կայծ մըն է շատ զօրաւոր, որով երկու ամպ՝ կամ մէկ ամպ մը ու երկիրս՝ իրարու կընաղորդուին :

Ելեքտրական ամպերը երկրես սրբափ բարձր կըկենան :

— Փորքկալից ամպերուն բարձրութիւնը 2000էն մինչեւ 5000 մերը բարձր կըլլայ. բայց քիչ կըպատանի որ երկրես երեսէն 600 մերրէն անկի բարձրութիւն ունեցող ամպմը փայլակ ելլէ :

Ինչո՞ւ համար կայծակներուն ձեւը սովորաբար օձապտոյտ կըրեանայ :

— Վասն զի կայծակը բանի որ առաջ երբայ՝ օդը կըխրտացընէ, եւ մէկդիէն մէկայ դին կըցատըբէ որ առանց արգելքի անցնի երբայ :

Կայծակը օդուն մէջէն անցնելու ատեն ինչո՞ւ համար բոց կըճանէ :

— Վասն զի օդը հաղորդարար մարմին չէ. ուստի ջլըրնար աներեսոյր ձեւով մը լիցըցընել կայծակը երկրես վրայ :

Ինչէն է որ սովորաբար փայլակն ետքը տեղատարափ՝ այս ինքն ատափկ անձրեա կուզայ :

— Վասն զի մքնուրտին բնական վիճակին վրայ այնպիսի սաստիկ այնչափութիւն մը կրպատճառէ որ օդը չկրբնար վեր բռնել այնչափ քուր որչափ որ առաջ բռնած էր. ուստի աւելցած քուրը տեղատարափ կրդատնայ ու վար կրբտփի:

Ամառնային փայլակներ եղած ատենը ինչո՞ւ նամար որոտում չըլլար:

— Վասն զի այն փայլակները մեր նորիզօնէն վար եղած փորթիկներուն ցոյժունքներն են, եւ որոտման ձայնը մեր ականջին չհասնիր:

Տարւոյն որ եղանակին մէջ աւելի շատ փայլակ կըլլայ:

— Ամենէն աւելի ամառը, ետքը աշունը. իսկ ձմեռը խիստ քիչ:

Ի՞նչ նամեմատութեամբ փորթիկ կրպատանի չորս եղանակաց մէջ:

— Թէ որ բոլոր տարւոյն մէջ նանդիպած փորթիկները 100 սեպենք, Եւրոպայի արեւմտեան կողմերուն նամար այս նամեմատութիւնը կրգտնենք. ամառը 55 փորթիկ, աշնան 21, գարնան 17, ձմեռը 9:

Աւելի աշխարհիս որ կողմերը շատ փորթիկ կեցէ:

— Տաք երկիրներ: Իտալիոյ հիւսիսային կողմերը խիստ շատ փորթիկ կըլլայ, բայց Եւրոպայի հիւսիսային կողմերը խիստ քիչ:

Ինչէն է որ ամառն ու աշնան աւելի շատ փորթիկ կրպատանի քան թէ գարնան ու ձմեռը:

— Վասն զի ամառուան ու աշնան տաքութիւններովը անդադար արտաշնչութիւններ կըլլան. իսկ ջրին գոլորշի դատնային միշտ ելեքտրականութիւն կրպատճառի:

Ինչո՞ւ նամար սովորաբար չոր օդերէն ետքը փորթիկ կեցէ:

— Վասն զի չոր օդը աղէկ նաղորդարար չըլլայուն՝ չկրբնար ամպերուն ելեքտրականութիւնը նանդարտութեամբ իրեն քաշել: ուստի ելեքտրական նեղանիւթն ալ կըլքեցուի ու կըլքեցուի ամպերուն մէջ՝ մինչեւ որ սաստիկ ճայքմամբ պարպուին:

Ինչէն է որ անձրեւային օդերէն ետեւ խիստ քիչ անգամ կրպատանի որ փորթիկ ելլէ:

— Վասն զի խոնաւ օդը, ինչպէս նաեւ անձրեւը, բաւական աղէկ նաղորդարար են. ուստի կամաց կամաց եւ առանց ձայնի ելեքտրականութիւնը երկրիս կընաղորդեն:

Կայծակը ծառին ներսի դին ալ կըբաժանցէ, թէ անոր դրսի երեսն միայն կանցնի:

— Անոր փայտին ու կեղեւին մէջտեղէն կանցնի, ուր որ ծուծը աւելի առատ է:

Ինչո՞ւ նամար կայծակը ծառի մը փայտին ու կեղեւին մէջտեղը կըմտնէ:

— Վասն զի միշտ աղէկ նաղորդարար մարմիններ կրփնտրուէ, ծառին ալ այն ճերմակ մասը աւելի նաղորդարար է:

Կայծակը մարդուս մորթին վրայ միայն կըպտրտի թէ նաեւ մարմնոյն նեղանիւթոցը մէջ կըբաժանցէ:

— Մարդուս մարմնոյն նեղանիւթոցը մէջ կըբաժանցէ:

Ինչէն է որ մարդուս մարմնոյն նեղանիւթերուն մէջ կըբաժանցէ:

— Վասն զի նեղանիւթերը մորթէն աւելի դիւրաւ կընաղորդեն ելեքտրականութիւնը. ուստի կայծակն ալ մարդուս ներսի կողմէն կանցնի, դրսուանց չհասնիր չեբբար:

Ինչէն է որ երբեմն կայծակ գարկած ծառերը՝ կրակով այրածի պէս են:

— Վասն զի ծառը՝ կայծակին դեպ ի գետին անցած ատենը՝ անոր ընթացքին արգելք եղած է. եւ ամեն անգամ որ կայծակն

այսպիսի արգելք մը ունենայ՝ սաստիկ տաքութիւն կրպատճառի անկէջ:

Ինչէն է որ կայծակէն ծառերուն ճիւղերը կըկտորտին:

— Վասն զի կայծակին նիւթական ուժը խիստ սաստիկ է. ծառին ճիւղերուն ալ նաղորդականութիւնը անկատար ըլլալով, կայծակին դեմ չեն կրնար դիմանալ, կըկտորտին:

Ինչէն է որ ուրիշ ծառերէն աւելի՝ նիւ կաղնիներն ու չորցած ծառի կոճերը կըգարնուին կայծակէ:

— Վասն զի անոնք չոր ու շատ մը կոշտերով վեցօն են. բնէ է թէ ամենեւին աղէկ նաղորդարար ալ չեն:

Ի՞նչպէս կըլլայ որ երբեմն կենդանիք կայծակէ գարնուելով կըմեռնին:

— Երբեմն կայծակը անոնց գործարանները եւ նեղանիւթոց անօրները փճացընելով կըմեռցընէ զիրենք, երբեմն ալ բոլոր ջղերնին նարուածելով ու անդամալոյծ ընելով:

Ի՞նչ գիպուածի մէջ կրնայ մարդս կայծակէ գարնուելով մեռնիլ:

— Երբոր կայծակին անցած գծին վրայ գտնուի իրեն մարմինը, այս ինչքն երբոր ելեքտրական նեղանիւթը վազելու ատեն՝ մարմնոյն մէջը բաժանցէ:

Փորթիկ ատեն շատ մեծ բազմութեան մէջ գտնուիլը ինչո՞ւ նամար վտանգաւոր բան է:

— Վասն զի նախ, մարդկանց բազմութիւնը աւելի զօրաւոր նաղորդարարութիւն ունի քան թէ մէկ անձ մը միայն: Երկրորդ, բազմութեան արտաշնչեալ գոլորշին՝ այն տեղի օդոյն նաղորդարար գորութիւնը կաւելցընէ:

Ինչէն է որ մարդկանց բազմութիւնը աւելի նաղորդարար է քան թէ մէկ մարմին մը միայն:

— Որովհետեւ ամեն մարդ մէկմէկ նաղորդարար մարմին է, նարկաւ երբ շատոր են այն մարմինները՝ ելեքտրական նեղանիւթն ալ աւելի առատութեամբ կանցնի անոնցմէ քան թէ միայն մէկ մարդէ մը:

Մետաղէ գրասններով պատսպարուած մարդուն կայծակէ գարնուելու վտանգ կայ թէ չէ:

— Ոչ. վասն զի երկարեղէնը այնպիսի լաւ նաղորդարար է որ կայծակը կանցնի կըբրայ վրայն՝ առանց մարդուն դազելու:

Ինչէն է որ բրդէ անկողինը, փետրայից անկողինը, կապերտը, եւ ասոնց նման բաները կայծակէ կրպանեն:

— Վասն զի ասոնք ամենն ալ գեշ նաղորդարարներ են. եւ որովհետեւ կայծակը միշտ լաւ նաղորդարարներ կուգէ, այն նիւթերէն անցնելու առիթ չունենար:

Ինչէն է որ փորթիկ ատեն՝ վրան բանալիք, ժամացոյց, մատանի, զարդարանքներ, ակնոց, եւ ասոնց նման բաներ ունեցողը աւելի վտանգի մէջ կըլլայ կայծակէ գարնուելու:

— Վասն զի այն մետաղի կտորուանքը նաղորդարար են, եւ միանգամայն չեն կրնար կայծակը մինչեւ գետին նացընել:

Փորթիկ ատեն ամենէն աւելի վտանգաւոր տեղերը որոնք են:

— Շատ վտանգաւոր բան է այնպիսի ատեն մեծ ծառի, կամ բարձր շէնքի քով, նմանապէս գետի կամ վազուկ ջրի մօտ կենալը:

Ինչո՞ւ նամար վտանգաւոր է փորթիկ ատեն մեծ ծառի կամ բարձր շէնքի մը քով կենալը:

— Վասն զի այնպիսի բարձր բաները շատ անգամ փորթկայից ամպի մը ճայքելուն պատճառ կըլլան. եւ թե որ մէկը ատեն մօտ գտնուի, կրնայ կայծակը անցնիլ անոր մարմնոյն նեղանիւթերէն՝ որ աւելի լաւ նաղորդարար են:

Ճառք կամ աշտարակը փորորկայից ամպի մը ճայքելուն ինչ կերպով պատճառ կրնայ ըլլալ :

— Վասն զի ծառք ամպին ու իրեն մեջտեղի նեռաւորութիւնը կրպակակեցրնէ :

Ինչ պատճառաւ կայծակը ծառէն կըխտարի ու կըբրայ անոր քով կեցող մարդուն կըզարնէ :

— Վասն զի միշտ այն տեղէն կանցնի ուր որ լաւ նազորդարար կըզարնէ . եւ որովհետեւ մարդու մարմնոյն նեղանիւթները լաւ նազորդարար են , կրնայ կայծակը ծառէն նեռանալ ու մարդկային մարմնոյն մեջի նեղանիւթներէն անցնիլ :

Փորորկի ատեն վագուկ ջրի քով գտնուիլը ինչո՞ւ նամար վտանգաւոր է :

— Վասն զի վագուկ ջուրը լաւ նազորդարար է . եւ կայծակը միշտ դեպ ի լաւ նազորդարարներուն կըվագէ :

Ինչէն է որ ջրին նազորդարար գորութեանը պատճառաւ՝ փորորկի ատեն գետի մը քով գտնուիլը վտանգաւոր է :

— Վասն զի մարդս փորորկայից ամպին ու գրգռիչ պատճառին իրարմէ ունեցած նեռաւորութիւնը կրպակակեցրնէ . ելեքտրական նեղանիւթն ալ թէ որ մարդէն անկի բարձր բան չզարնէ , անոր մեջէն կրնայ անցնիլ ու դեպ ի ջուրը կըբրայ :

Ինչո՞ւ նամար վտանգաւոր բան կըսեալուի փորորկի ատեն պատի մը կոբրնիլը :

— Վասն զի կայծակը պատին երեսէն վագելու ատեն՝ կրնայ մարդուն մեջէն անցնիլ՝ որ անկի լաւ նազորդարար է :

Փորորկի ատեն անոր ըր կողմերը կենալն անկի վտանգաւոր է :

— Այն կողմերն որ ծածքին նեռ նազորդարար նիւթերով անմիջապէս կապուած են , եւ այն նազորդարարները մինչեւ գետին չեն հասնիր . ասանկ է վառարան (օճաղ) եղած տեղը :

Ինչո՞ւ նամար վտանգաւոր բան է կայծակի ատեն պատուհանին երկրէ փակը գոցելը :

— Վասն զի երկրէ բաները լաւ նազորդարար են . ելեքտրական նեղանիւթը կրնայ երկրի մը վրայէն անցնիլ ու փակը բանողին զարնել :

Ինչէն է որ փորորկի ատեն սենեկի մը մեջտեղը կենալն անկի ապահով է :

— Վասն զի թէ որ յանկարծ կայծակ զարնէ սենեկին , կամ վառարանէն կիջնայ՝ կամ պատերուն վրայէն . ուրեմն որչափ որ մէկը անոնցմէ նեռու կենայ՝ այնչափ ապահով կըմընայ :

Մէկն որ փորորկի բռնուած ատեն տնէ դուրս գտնուի՝ ուր տեղ կենալը անկի ապահով է :

— Մեծ ծառէ կամ բարձր շէնքէ մը 6 կամ 8 մետր նեռու տեղ , գետի կամ վագուկ ջրի մօտենային զգուշանալով :

Փորորկի ատեն աղեկը ընէ է . բրջուած ըլլալը թէ չոր :

— Քրջուած ըլլայն անկի լաւ է . թէ որ քաջ տեղ մը գտնուիս , աղեկը շրջատեայ կենալն է՝ մեծ ծառէ մը 6 կամ 8 մետր նեռու . եւ հոն անձրեւ ուտել , թեպէտ եւ խիստ սաստիկ ալ ըլլայ անձրեւը :

Կայծակի ատեն ինչո՞ւ նամար անկի լաւ է բրջուած ըլլալը քան թէ չոր :

— Վասն զի բրջուած նագուստները լաւ նազորդարար են , եւ կայծակը անոնց վրայէն կրնայ անցնիլ ու կըբրայ ատանց մարմնոյն դաչելու :

Վախկոտ մարդը ինչ կրնայ ընել որ անկի դիւրաւ ազատ մնայ կայծակէ :

— Անկողինը սենեկին մեջտեղը դնել , ինքզինքը Աստուծոյ

յանձնէ ու պառկի , միտքը բերելով Քրիստոսի Տեառն մերով խօսքը թէ « Զեր եւ ամենայն իսկ ներ գլխոյ բուսայ է » :

Իրաւցրնէ ալ շատ վախնալու բան չկայ՝ երբ որ մէկը զգուշանալ մեծ ծառերու կամ ուրիշ բարձր բաներու քով կենային :

Փորորկի ատեն կարը ինչո՞ւ նամար կըկտրի ու կըբրբոսի :

— Վասն զի կայծակէն կամ օդուն շերմութենէն փորորկի ատեն կարին ելեքտրական յատկութիւնները կայլայլին , կարն ալ կենդանական եւ խառն նեղանիւթ մը ըլլալով՝ կըլուծուի ու կըբրբոսի :

Ինչէն է որ միտք փորորկի ժամանակ անկի շուտ կընտոխ քան թէ սովորական ատեններ :

— Վասն զի նախ՝ փորորկի ատեն տիրած շերմութիւնը փտութեան կօզնէ .

Երկրորդ , ելեքտրական նիւթոյն յորձանքները մարմնոց լուծուելուն զօրաւոր պատճառներ են :

ՇԱՆԹԱՐԳԵԼ

Ինչ է Շանթարգելը :

— Շանթարգելը մետաղէ ձող մըն է՝ շէնքի վրայ դրուած , եւ վարի ծայրը առանց ամենեւին կտրուած տեղ մը ունենալու՝ ջրնորի մը ջրին մեջ կամ խոնաւ նոսր մեջ իջած :

Շանթարգելին ձողը օդոյն մեջ բաւական բարձրութիւն պիտի ունենայ՝ եւ պիտի ըլլայ նիզակածեւ կամ բրգածեւ : Շանթարգելին ննարոցն է նշագակարն Ֆրանքիին :

Շանթարգելի նամար ամենէն լաւ մետաղը ընէն է :

— Կարմիր պղինձն է :

Ինչո՞ւ նամար պղինձը երկարէն անկի լաւ է շանթարգելի նամար :

— Վասն զի նախ՝ պղինձին նազորդարար գորութիւնն անկի է քան թէ երկարինը :

Երկրորդ , կայծակին ուժէն այնպէս դիւրաւ չնայիլ պղինձը՝ ինչպէս որ երկարը :

Երրորդ , օդոյն վնասներուն անկի կըղիմանայ քան թէ երկարը :

Այլ եւ այլ մետաղաց նազորդարարութեան նամեմատութիւնն այս է .

Կապար , 1 . — անագ , 2 . — զինկ , 3 . — երկար , 3 1/2 պղինձ , 5 :

Շանթարգելը ինչ բանի նամար ննարուած է :

— Շանթարգելին վերի սուր ծայրը վերէն անցնող ամպերուն մեջի դիզուած ելեքտրականութիւնը կամաց կամաց կըբարշէ , ու լաւ նազորդարարով մը գետնին կընազորդէ :

Շանթարգելի մը գորութիւնը մինչեւ ճրջափ նեռաւորութեամբ տեղ կընսանի :

— Մէկ նառը միայն բաւական է նասարակ շէնք մը պաշտպանելու :

Մէկ շանթարգելը ինչպէս որ սկտը է կըպաշտպանէ ու կայծակէն կըպահէ իր չորս բոլորը այնչափ միջոց՝ որուն շատահոյն ըլլայ իր բարձրութեանը կրկինը : Աստի մէկ շէնք մը որ քսան մետր երկայնութիւն ու լայնութիւն ունի , անոր վրայ ինչ մետր բարձրութեամբ մէկ շանթարգել մը միայն դրուի նէ՝ բաւական է :

Ինչէն է որ խիստ շատ տուն չկայ շանթարգել ունեցող՝ եւս եւ Եւրոպայի մեջ :

— Վասն զի շատ փորձանքներ հանդիպած են՝ շանթարգելներուն պակասաւոր կերպով շինուած ըլլալուն նամար :

Շանթարգելներն ինչ կերպով փորձանքի պատճառ կրնան ըլլալ :

— Թէ որ մետաղէ ձողը կտորի՝ կամ օդէն եւ կամ ուրիշ

զատանառև, կայծակին անցքը արգիւում կըլլայ, ուստի կրնայ շէնքին զարնել :

Երէ նաղորդարարը կտորուած չըլլայ, փորձանք կրնայ պատանիլ :

— Չպատանի՞ր՝ քե որ շանբարգելն այնչափ նաստ ըլլայ որ իր վրայէն անցնող ամպերուն մեջի աներող էլեքտրականութիւնը կարենայ մինչեւ գետին հասցընել . բայց քե որ խիստ բարակ է, շանբարգելը կայծակէն կըհալի, անով մեծամեծ աներմունքներ կըպատանի :

Շանբարգելին հաստութիւնը որչափ պիտի ըլլայ :

— Պղնձէ ձողին տրամագիծը 4 նարիւրամերը պիտի ըլլայ, իսկ երկրքէ ձողինը քիչ մը անելի :

Ինչո՞ն համար հարկ է որ շանբարգելին ծայրը սուր ըլլայ :

— Վասն զի նախ՝ սրածայր քանի իր վրայէն անցնող ամպերուն էլեքտրականութիւնը անձայն եւ անզգալի կերպով կը քաշէ . իսկ քե որ գնտածեւ ըլլար, ճայրին կըպատանառէր, շէնքին ալ վնաս կընասցընէր :

Երկրորդ, սրածայր մետաղները շատ անելի նեղուանց կը քաշեն ամպերուն մեջի էլեքտրականութիւնը քան քե գնտածեւները . այնպէս որ երէ Ալյտեան անօրէն 8 նարիւրամերը նեղու թունես ստեղի մը ծայրը, անօրին էլեքտրականութիւնը կըքաշէ ու կըպարպէ առանց վտանգի եւ առանց ձայնի :

ՈՐՈՏՈՒՄ

Ի՞նչ է որոտումը :

— Այն ձայնն է որ մընուորտը՝ փայլակին ուժովը այլայլելէն ետքը՝ իր սովորական վիճակին դարձած ատենը կընանէ :

Որոտման ձայնը ինչպէս կըփոփոխի այլեւայլ տեղերու դիրքէն :

— Մեկ տեղ մը որչափ որ տափարակ է, որոտման ձայնը այնչափ կարճ կարճ կըլլայ . իսկ լեռնոտ տեղուանք ձայնը կարգիլուի եւ խիստ ու անկանոն կըլլայ :

Ինչէն է որ շատ անգամ փայլակին տեսնուելէն շատ բոպէ ետքը կը լսուի որոտումը :

— Վասն զի շատ նեղուանք ճամբայ ունի կտրելու : Փայլակը գրեթէ մէկ միլիոն անգամ անելի շուտ կընասնի մեզի քան քե որոտումը . ուստի երէ որոտումը շատ նեղու է, փայլակին երեւնայէն շատ ետքը կընասնի մեզի :

Փայլակին տեսնուելէն մինչեւ որոտման լսուելուն միջոցը 5 բոպէն մինչեւ 72 բոպէ կրնայ ըլլայ :

Ինչէն է որ կրնայ գիտցուիլ քե փոքորկի ամպ մը որչափ նե-

ղու է՝ երբոր փայլակին երեւնալուն ու որոտման լսուելուն միջոցը դիտուի :

— Վասն զի փայլակը յանկարծական է, այսինքն ըլլալուն պէս կը տեսնուի . իսկ որոտումը ամբողջ մէկ բոպէ մը կուգէ 540 մերը տեղ երբալու համար . ուրեմն երէ որոտման լսուելէն 5 բոպէ առաջ փայլակ տեսնուի, ըսել է քե փոքորկի մեզմէ 1700 մերը նեղու է :

Փայլակին արագութիւնը այնչափ է որ մէկ բոպէի մեջ բոլոր երկրագնդիս չորս դին ուրը անգամ շրջան կրնայ ընել . իսկ որոտումը նոյնչափ ատենի մեջ հազիւ քե 340 մերը տեղ կերբայ :

Տաք երկիրները ինչո՞ն համար որոտում չըլլար :

— Վասն զի նոն օդը շատ անօսը է, ամպերն ալ այնչափ նեղու են որ որոտման ձայնը գետին հասնելէն առաջ կըկորտուի :

ԲՆԱԼՈՒԻՆՅԱՄՆ ԱԶԳԵՑՈՒԹԵՆԷ՛ ԱՌԱՋ ԵՎԱՆԻ ԶԵՐՄՈՒԹԻՒՆ .

Բնալուծական (քիմիական) ազդեցութիւնը ինչ կերպով ազդիս կըլլայ ջերմութեան :

— Գոյացութիւններ կան որ երբ իրենց բնալուծական կազմութեանը վրայ փոփոխութիւն մը պատանի՝ մեջերնին եղած ջերմութիւնը դուրս կելլէ :

Ինչէն է որ երբ ջմարած կիրին վրայ սղող ջուր լեցընես, շատ մը ջերմութիւն կելլէ :

— Վասն զի ջուրը կիրին հետ կըբաղադրուի ու հաստատուն մարմին կըգառնայ . ամեն անգամ որ հոսանուտ մը հաստատուն մարմին կըգառնայ, բոլոր այն ջերմութիւնն որ անոր հոսանուտ վիճակի մեջ մնալուն հարկաւոր էր՝ դուրս կելլէ :

Ջերմութիւնն ինչ կերպով կրնայ ծածուկ կենայ :

— Ո՛ր եւ իցէ նիւր երբ հաստատուն վիճակէն հոսանուտ վիճակի կանցնի, կամ հոսանուտ վիճակէն կազային վիճակի, շատ մը ջերմութիւն կըծրծուի որ ջերմաչափին վրայ ամենեւին յայտնի չըլլար, եւ ասոր համար է որ ծածուկ ջէր կըսուի :

Սառի ու ձեան մեջ անգամ ջերմութիւն կանչ քե ոչ :

— Այո . ամեն բանի մեջ ալ քիչ կամ շատ ջերմութիւն կայ, ինչպէս բոլորքս կըպահան մեջ՝ նոյնպէս ալ սաստիկ սառուցին մեջ :

Ի՞նչ կերպով կարելի է զգալ սառուցին կամ ձեան ջերմութիւնը :

— Մեկ լիտր ձեան մեջ կէս լիտր աղ դիր . երէ ձեռքդ այն խառնուրդին մեջ դնես՝ այնչափ սաստիկ պաղութիւն կըզգաս որ ձիւնն անգամ անոր առջեւը տաք կերեւնայ :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

ՏԵՍԱՐԱՆՔ Ե ԻՐՈՊԱՅ

ՈՂՈՂՄՈՒՆՔԻ ԳՍԳՂԻՈՅ

Պատերազմին մարդածախ բշուատուրիւնները հազիւ դադրեր էին, եւ խաղաղութեան ակտիսը դեռ նոր սկսեր էր շատ մը մարդկանց արտօսելքները ցամաքեցընել, եւ անա Գաղղիոյ մէկ մա-

սին գետերը սաստիկ յորդ անձրեւներէ ետեւ բարձրացան, գայրացան, դաշտեր՝ գեղեր՝ քաղաքներ կոխեցին, կամուրջներ փլուցին, բումբեր կործանեցին, անազին ընդարձակութեամբ երկիրներ ապականեցին եւ անհամար մարդիկ

սուգի մէջ ձգեցին: Այն գետերուն մէջ զվստուր-
ներն էին Լուառ, Ռոն եւ Սոն, ասոնց մէջ ալ գա-

նագան գետակներ ու վտակներ կը թափին: Լու-
առը հազար մղոնի ջափ տեղ կը կտրէ, եւ թեպէտ

Լուառ գետին քրտման ժամանակը :

ԾԱՆՆՈՒՄ

շատ տեղ երկու կողմը ամուր ամբարտակներ
ունի, բայց շատ անգամ ջափէ դուրս որ բարձ-

րանայ՝ երկու դին ալ կը տարածուի կը կոխէ, եւ
ասկէց տասր տարի առաջ բումբերը տեղ տեղ

պատուեր էր : Իսկ այս տարի յունիսի 2ին նորէն փլուց ամբարտակներն ու շատ մը գեղեր ու քաղաքներ կոխեց :

Բայց Լուաոին ըրած վնասներէն շատ աւելի են Ռոն գետին ըրածները Լիոնի մէջ մայիսի 31ին : Տերութիւնը ամեն ջանք ըրեր էր որ ցած բաղերուն տներէն բնակիչները աճապարեն փախչին ազատին . բայց հեղեղը շատ տեղ գրեթէ յանկարծ ու գիշերանց կոխելուն՝ ողբալի խեղճութիւններ պատահեցան : Քսան հազարէն աւելի արք

եւ կանայք եւ տղաք գրեթէ շապկանց՝ ահով դողով ձգեր փախեր էին տներէն, ոմանք ալ հագիւրէ մէյմէկ կապոց՝ կան կարասի եւ քիչ մը պաշար առած, հագիւրէ օտքերնին տներէն դուրս կըղնէին ցամաքը եւ կամ նաւակ մը, տուեր սարսափելի դղըրդամար կըկործաներ : Այս կերպով երեքհարիւր տներն աւելի փլա՝ ջրերուն մէջ բաղուեցաւ . իսկ անոնց փլատակներուն մէջ մեռած ու խղղուած խեղճերուն թիւը դեռ չգիտցուիր :

Լիոն քաղաքին մէկ մասին ջուր կոխելը :

Ասոր նման փորձանքներ պատահեցան նոյն օրերը նաեւ ուրիշ քաղաքներ, ինչպէս որ նախընթաց բուռն մէջ ալ յիշեցինք : Բայց այս ողողմանց սոսկալի հետեւանքներէն մէկն ալ այն էր որ տեղ տեղ ջրերը լեռներուն ու բլուրներուն վարի կողմերը այնպէս բրջեր ու փորեր էին որ շատ բլուրներ իրենց վրայի շէնքերովն ու պարտեզներովը փլան քայքայեցան՝ տակն ու վրայ եղան :

Իրաւ որ շատ աղետալի էին այս փորձանքները, բայց թէ Գաղղիացոց եւ թէ օտար ազգաց

մարդասիրական օգնութիւններն ալ անոնց սասակութեանը համեմատ առատ կրնան ըսուիլ : Տերութիւնք եւ մասնաւորք առ հասարակ փութացան իրենց տուրքերովը մեղմացընել տառապեալ կարօտելոց վիշտերը, եւ մինչեւ հիմա տըտող տուողի են : Եթէ ճշմարիտ է բանաստեղծին մեկուն ըսածը թէ « Որչափ ալ հզօր ըլլայ մեկը՝ ամենատկար կըլլայ՝ եթէ զուրկ մնայ ուրիշներու օգնութենէն, » կրնայ ըսուիլ այս առբով թէ « Որչափ ալ խեղճ ըլլայ մեկը՝ կըզօրանայ ու սիրտ կառնու ուրիշներու օգնութենէն : »

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ԱՉԳԱՅԻՆ ՌԱՄԿԱԿԱՆ ԵՐԳՔ ՍՍՅԵԱԹ-ՆՈՂԱ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻՆ.

(Շարայարութիւն¹.)

Պարոն Ախվերդեան իր հանճարեղ ու գեղեցիկ յառաջաբանութեանը մէջ Սայեաթ-Նովային խրատական խաղը յիշելէն ետեւ կրսէ .

« Իրաւ, այս ազգային երգիչը հասկըցեր է եղեր իր կոչումը, եւ խելքը կը հասնի եղեր իր պաշտօնին որ ինքնիբեւն խալխի հօքար (ժողովրդեան ծառայ) ըսելով՝ ինքզինքը կը յորդորէ համով զուլուջ անէլ ժողովրդին . եւ անոր անունը ծուան փէտ (ծուռ փայտ) դրած՝ զիտէ որ անիկայ զրասելն (շտկելը) բանաստեղծին սրբազան պարտքն է . անոր համար ալ գեղեցիկ կերպով զուրգար (տիւրկեր, հիւսն) կանուանէ զինքը : Այս ազգին բարոյական դուրգարը այն ալ հասկըցեր է եղեր թէ բանաստեղծը իր սիրտը լաւ պիտի պահպանէ քար խփելոց ու կտորելոցն (քարկոծուելէն ու կտորուելէն) . պիտի չվիրաւորուի ժողովրդեան ապերախտութենէն ու բրտութենէն, ու ամէն լիջի պարգևոցին պատասխան պիտի տայ շաքարով վասն զի լաւ հասկըցեր է եղեր թէ ազգը իր կրթութիւնն ու խրատը երկնքէն պիտի ընդունի .

Թեգուգ դարատանըն պահ տաս, ծեծով չի խրրատվի խիվըն²,
Ինչու անձնէն չը դուս ենայ անախտելի են չար դիվըն³ :

« Բայց ինքը վրան առեր է միայն քարոզչի պաշտօնն ու կը սովորեցընէ սիրել ու ընել բարի գործն, որ ամէն իմաստութենէ ու գիտութենէ վեր կը դնէ ու կրսէ .

Թեգուգ իմանաս՝ զիզենաս աստղերու համբարքըն սիրուն⁴,
Անբարի գործըն կորած է . կարբաւ Հարանց վարքըն սիրուն⁵ :

« Եւ իր անարատ հոգին բեպետ եւ զգայ ալ այն կենաց պայծառութիւնը, բայց միշտ նեղութեամբ տարակուսանաց մէջ կը մնայ .

CHANSONS DE SAYAT-NOVA,

POÈTE NATIONAL ARMÉNIEN.

(Suite¹.)

M. Akhverdoff, après avoir parlé de la chanson morale de Sayat-Nova, continue sa Préface de la manière suivante :

« Ce chansonnier national paraît, en effet, avoir bien compris sa vocation et l'importance de son devoir, lorsqu'il se dit serviteur du peuple et s'encourage à le servir avec zèle ; il l'appelle *bois courbé*, il sait que c'est un devoir sacré pour le poète de le redresser. Aussi se nomme-t-il *dourgar* (menuisier) ; le menuisier moral de la nation comprenait aussi que le poète, tout en garantissant son cœur contre un choc trop violent, ne doit pas se blesser de l'ingratitude et de la grossièreté du peuple ; qu'il doit, au contraire, répondre à celui qui l'abreuve de fiel en lui offrant du sucre, et sait bien que la nation ne reçoit son instruction que du ciel.

Si vous enfermez dans l'école l'étourdi, on ne l'instruira pas avec le fouet,
Jusqu'à ce que le mauvais esprit invincible soit sorti de son corps.

« Cependant le poète se charge du ministère du prédicateur, et il apprend à aimer et à exécuter les bonnes œuvres, qu'il met au-dessus de la sagesse et de la science ; il dit :

Si vous compreniez, si vous saviez le nombre des astres,
mon ami !
Une œuvre qui n'est pas bonne est perdue : lisez la Vie des Saints Pères, mon ami !

« Quoique son esprit innocent sente l'excellence de l'autre vie, cependant il se trouve dans un état de doute et d'angoisses :

¹ Տես Թիւ. Բ, էջ 58 :
² Թեպէտ դարատան մէջ զոցես, ծեծով չըխրրատուիր խեւը .
³ Մինչեւ մարմնէն՝ դուրս որ չելլէ անյաղբելի այն չար դեւը :

¹ Voir le numéro de février, page 39.
⁴ Թեպէտ հասկընաս ու զիտնաս աստղերուն համբարքը, սիրուն,
⁵ Անբարի գործը կորած է . կարգաւ Հարանց վարքը, սիրուն :

Վուր տիղ հասնիք, վուր տիղըն սուք, վուր տիղ սոյրաք խաղ
[Է ըլում.
Վուր տիղ ժամ, վուր տիղ սրատարաք, վուր տիղ սիրով տաղ
[Է ըլում.
Թէ վուր հօքուդ կամքն իս անում՝ մարմինդ բեղամաղ է ըլում.
Վուր մէ դարդին կուղիմանաս՝ դուն ջրրատար Սայեար-Նովա: ¹

« Այս պատճառաւ անա հոգւոյն ու մարմնոյն խնդիրը դադար չէ տուած իրեն ու շատ ժամանակ տազնապի մէջ մնացեր է. վերջապէս Սայեար-Նովայի խանդակար սիրտը այս երազի նման կեանքիս վայելմունքէն ձանձրացած՝ ըսեր է քե

կու հանքնիմ մագեղէն, կու հանքնիմ շալըն,
Կերբամ ու ման գու քամ վանքերըն մէ մեկ, ²

« Եւ միայնակեցուրեան ետեւէ եղեր է. այնչափ այ սաստիկ է եղեր այս բանիս փափաքն որ իր գաւկրները Թիֆլիզ բողած՝ գնացեր քաշուեր է Հաղբատու սուրբ Նշանի վանքը, ու հոն կրօնաորուելով արեղայ ձեռնադրուեր է:

« Սայեար-Նովային կրօնաոր եղած տարին որն ըլլալը չգիտցուիր: Ձեռ կարծեր քէ կնոջը մահուրենէն առաջ մտած ըլլայ վանք. բայց շատ հաւանական է որ կնոջը մեռնելէն ալ քանի մը տարի առաջ խաղ ըսելէն դադրած ըլլայ, որովհետեւ դավարին մէջ 1759ին ետքը խաղ չգտանք:

« Աշուղուրիւնը մեղք համարելով կրսէ .

Բաս դեիլար, դունիա վաղիս իմիջ,
Յնու իջուն սոյրաք սազղան դօրխարամ: ³

« Սայեար-Նովային երկիւղած ու կրօնասեր բնաւորուրիւնը յայտնի է նաեւ բուրքերէն ըսած խաղերուն մէջ .

Սայեար-Նովա դին ըսիս ինքար երմաս՝ երմանի դուր: ⁴

« Սրտին մէջ ալ կրօնաւոր ըլլալու փափաքն ունենալով, կարելի է որ Սայեար-Նովան դեռ իր կնոջը մահը չտեսած՝ աշուղութենէն ետ կեցեր է: Այս կարծիքս կրհաստատուի նաեւ դավթարին մէջ գտնուած յիշատակարանէն որ 1765ին գրեր է Պենտելենց Նովանէն՝ երգիչին բարեկամը: Ասոր աղաչանքի

Ici des noces, là des pleurs; ici des plaisirs et des jeux;

Là des offices, ici des messes; ici des chants d'amour.

Si vous satisfaites les désirs de votre esprit, votre corps se dégoûtera.

Comment supporterez-vous tant de chagrins? ô Sayat-Nova, emporté par le torrent!

« Ce dissentiment entre l'esprit et le corps lui enlève tout repos, et après avoir été longtemps tourmenté, le cœur sensible de Sayat-Nova se lasse enfin des jouissances de cette vie, semblable à un songe. Il dit:

Je m'habille de crin, je me revêts d'un cilice;
Je vais faire le tour de tous les couvents.

« Tel était en Sayat-Nova le désir de la vie ascétique, qu'il laissa ses enfants à Tiflis, et se retira au couvent de la Sainte-Croix de Haghpad, où il prit l'habit religieux.

« Personne ne connaît l'année où Sayat-Nova prit les ordres sacrés; il n'est pas probable qu'il y soit entré avant la mort de sa femme; il est même probable que, quelques années avant ce dernier événement, il ait renoncé à la poésie, car nous ne trouvons dans son *daftar* aucune chanson postérieure à 1759.

« Il regardait comme profane le métier de chansonnier .

On assure que ce monde est un songe;
C'est pourquoi je crains le chant et l'instrument de musique.

« Les habitudes pieuses de Sayat-Nova percent aussi dans ses poésies turques:

Sayat-Nova ne renie pas la foi chrétienne; il est Arménien.

« Pénétré de l'amour de la vie religieuse, il dut probablement, dès avant la mort de sa femme, renoncer tout à fait à composer des chansons. Un Mémorial écrit en 1765 par Pentelentz Iované, ami de Sayat-Nova, et qui se trouve dans le *daftar* de ce dernier, confirme ma supposition; car cet ami le prie de ne

¹ Տեղ մը հարսնիք եւ տեղ մը սուգ, տեղ մը զբօսանք ու խաղ [կըլլայ.
Տեղ մը ժամ տեղ մը պատարագ, տեղ մըն ալ սիրով տաղ կըլլայ .
Թէ որ հոգւոյդ կամքը ընես՝ մարմինդ անճանգիստ կըլլայ .
Ո՞ր մեկ տէրտին կըղիմանաս դուն ջրրատար Սայեար-Նովա:

² Կընագնիմ մագեղէն, կընագնիմ շալը:
Կերբամ ժուռ կուգամ վանքերը մէյմեկ:

³ Կրհաստատեն քէ աշխարհս երազ է,
Ուստի խաղէն զբօսանքէն կըվախեմ:

⁴ Սայեար-Նովա Գրիտոսի հաւատքը չուրանար, հայ է:

ոճեն կերեւոյ որ աշուղը խաղ ըսելէն հրաժարեր է : Այն յիշատակարանը Սայեար-Նովայի կնոջը մահուրեն երեք տարի առաջ գրուած է . իսկ կինը քաղուած է Խօջենց վանքին գերեզմանատանը մէջ, եւ գերեզմանաքարին վրայ այսպէս գրուած է վրացերէն .

« Ի ԹՈՒԱԿԱՆԻՍ 456, ԱՅՍ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՍ ՄԷՋ ԿԱՄ

« ՍԱՅԵԱՐ-ՆՈՎԱՅԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ՄԱՐՄԱՐՍ .

« ԻՆՁ ՈՂՈՐՄԻ ԸՍԷՔ : »

« Այս տապանագրի բուսականը ըստ սովորութեան Թիֆլիզու պէտք է իմանալ՝ չէր է քար դրուելուն, հապա մահուանը տարին, որ է 1768 : Ձենք կրնար Սայեար-Նովայի կրօնաւորուիլը այն ժամանակէն առաջ հաշուել . քէ որ մէկ երկու տարի ալ ետքը դենք, ու 1770 տարին առնունք, ըսել կրնայ քէ մեր երգիչը կրօնաւորած ատենը 58 տարեկան է եղեր :

« Սայեար-Նովայի վանական կենացը վրայ ամենեւին տեղեկութիւն մը չունիմ : Հաղբատին մէջ մէկ ծեր մըն ալ չկայ որ գոնեմէկ աւանդութիւն մը լսած ըլլայ այս աննշան կրօնաւորին վրայ : Յայտնի չէ քէ ասոր աշխոյժ երեւակայութիւնը արդեօք իր նոր վիճակին յարմար պտուղ մը տըւեր է քէ ոչ : Թէ որ բան մըն ալ ունի շինած, որուն հոգը պիտի ըլլար անիկայ պահելը . անոր անպաճոյճ տաղերուն 7 չունեցող խօսքերէն համ չէին առներ մեր քերականութիւն սովրած գիտնական վարդապետները : Այսչափը միայն գիտեմ որ Թիֆլիզու խաղ սիրող երիտասարդները վանքին մէջ ալ դադար չեն տուած իրենց երգչին, ու կարծելով քէ խստակրօն վարդապետի վեղարին տակն ալ իրենց գուարձախօս աշուղին վառվրոտն գլուխը պահուրտած է, ձայն մը հաներ են որ իբր քէ Սայեար-Նովային ականջը կը հասնի որ մը քէ մէկ երեւելի օտարական աշուղ մը եկեր է Թիֆլիզ : Կըվախնայ որ չըլլայ քէ իր քաղաքը յաղբուի անկեց . ուստի ձմեռուան սաստիկ ցրտին ջնայելով՝ շուտ մը Հաղբատէն կուգայ Թիֆլիզ, Մեծ Բերդի եկեղեցին կիջնայ, ու առանց մէկու մը բան ըսելու՝ ծածուկ դուրս կը փախչի առաջնորդարանէն : Հաղբատու առաջնորդ Դաւիթ եպիսկոպոսը լսած ըլլալով անոր գալը, երբոր նոր եկած վարդապետը չըտեսներ, կրտէ որ կանչեն . կիմանայ որ առաջնորդարանին մէջն ալ չէ, ուստի շատ նեղանալով կը հրամայէ սպասաւորներուն որ գտնան : Ատենք ալ փնտռելու ատեն կը տեսնեն որ Սայեար-Նովան աշ-

pas dire adieu à la poésie. Or, ce Mémorial est antérieur de trois ans à la mort de la femme de Sayat-Nova, laquelle est enterrée dans le cimetière du monastère de Khodjents. L'épitaphe, conçue en géorgien, porte ce qui suit :

EN L'ANNÉE 456, REPOSE DANS CE TOMBEAU,

MOI, MARMAR, ÉPOUSE DE SAYAT-NOVA.

SOUVENEZ VOUS DE MOI !

« La date de cette épitaphe est donc celle de la personne dont elle rappelle le souvenir, suivant l'usage de Tiflis, c'est-à-dire l'an 1768, et non où la pierre tumulaire fut posée. Nous ne pouvons placer antérieurement l'entrée de Sayat-Nova en religion : si nous admettons qu'il se soit fait moine une ou deux années plus tard, c'est-à-dire en 1770, notre chansonnier se trouvait avoir alors cinquante-huit ans.

« Nous manquons de renseignements sur la vie monastique de Sayat-Nova. Il n'existe aucun vieillard à Haghpad qui ait conservé la moindre tradition sur ce religieux ignoré. Nous ne savons si son ardente imagination a donné le jour à quelque production en rapport avec sa nouvelle profession : et, s'il avait fait quelque composition, qui aurait eu le soin de la conserver ? Nos savants *vartabeds* (docteurs), profonds grammairiens, ne trouvaient aucun goût à ces poésies simples et dépourvues du *q* (*չ*, signe de l'accusatif dans la langue arménienne littéraire). Nous savons seulement que les jeunes gens de Tiflis, qui aimaient ces chansons, ne laissèrent pas en repos, même au fond de sa retraite, leur chansonnier favori : pensant toujours que le capuchon du moine austère enveloppait la tête ardente de leur joyeux improvisateur, ils ont mis en circulation l'anecdote suivante : Un jour, disent-ils, Sayat-Nova entend dire qu'un célèbre improvisateur étranger vient d'arriver à Tiflis : il craint que sa ville natale n'ait le dessous dans ce genre de combat. Malgré les rigueurs de l'hiver, il accourt à Tiflis, se rend à l'église de Medz-pert (grand-château), et, sans rien dire à qui que ce soit, s'enfuit de l'évêché. L'évêque David, supérieur de Haghpad, qui était prévenu de l'arrivée de son moine, ne le voyant pas se présenter, le fait appeler ; et comme on lui disait qu'il n'était pas à l'évêché, l'ordre est donné aux serviteurs de le chercher. Ceux-ci trouvent enfin Sayat-Nova habillé en laïque, entouré de ses anciens camarades et amis, assis sous un pont sur le Kour, qui était alors

խարհականի՝ հագուստներ հագած՝ իր հին ընկերներուն ու բարեկամներուն մէջ՝ կամրջի մը տակ սառած Կուր գետին վրայ նստած, քամանչէն ձեռքը՝ նոր եկած աշուղին հետ վեճը (պեսը) բացեր է: Այն ինչ յաղբելու վրայ է եղեր, վրայ հասեր են եպիսկոպոսին սպասաւորները: Բայց այս պատմութիւնը եւ զուարճախօս թիֆլիզեցոց ասոր նման երեսակայութիւններն ամենեւին հաւատարմութեան չեն, վասն զի մեր մեղօք հնացեալ կրօնաւորը իր կեանքը կանցըներ՝ հին մեղքերը քաւելու աղօթքով ու պաք պահելով:

« Միայն թէ թիֆլիզու մէջ շատ մարդ գիտէ որ Սայեաք-Նովան երբոր լսեր է Աղա Մունամմէտ Խանին զօրացը Վրաստանի սահմանին մօտենալը, միտքը բերեր է իր զակրները (երկու մանչ ունի եղեր՝ Մելքիսեղ եւ Յովհան, երկուք ալ աղջիկ՝ Սարա ու Մարիամ), եկեր է թիֆլիզ, եւ յուղարկեր է զանոնք Մոզտոք՝ ուր զնացեր հաստատեր են իրենց բնակութիւնը: Սայեաք-Նովան իր զակրները ձամբելուն պէս՝ թիֆլիզ մտեր են Պարսիկները. եւ որովհետեւ Հաղբատայ առաջնորդարանը գրեթէ բերդին տակն էր՝ մտեր են թշնամիք եկեղեցոյն գալիքն ու սկսեր են կոտորել ու կողոպտել: Սայեաք-Նովան աղօթքի կեցած է եղեր՝ երբոր հասեր են վրան. ստիպեր են զինքն որ դուրս ելլէ ու հաւատքը ուրանայ, բայց կրօնաւորը Պարսից բրերուն տակն աւանդեր է հոգին ըսելով.

Զբխմանամ քիսաղան, դօնմանամ իսաղան¹:

« Եւ այսպէս խալիֆի հօրաբը նահատակուեր է իբրեւ ծառայ Աստուծոյ սեպտեմբերի մէջ 1795ին²:

« Քանի մը օրէն, Պարսից թիֆլիզէն ետ. քաշուելէն ետեւ վերուցին անոր մարմինն ու բաղեցին Մեծ Բերդի եկեղեցոյն հիւսիսային փոքր դրան առջևը. եւ թէպէտ Սայեաք-Նովային գերեզմանին վրայ քար չէ ձգուած, բայց անոր քաղմանը զտնուողներն այսպէս կը պատմեն:

« Սայեաք-Նովան գրարատ ջնասկընար ու քերականութիւն չէ սովորած եղեր, թէպէտ եւ կը գործածէ երբեմն գրարատի դարձուածք ու բառեր, ափ, անձն, ձեծ, Լի, Երկնային, գաշախ ծաղիկ, հով-

gelé. Il tenait la kamantcha et improvisait devant le chansonnier étranger. Il était sur le point de remporter la victoire, lorsque les serviteurs de l'évêque le surprirent ainsi. Mais cette histoire et autres contes pareils des joyeux habitants de Tiflis ne méritent aucune confiance; car il est certain que notre religieux, vieilli dans le péché, ne s'occupait qu'à expier sa vie passée par la prière et le jeûne.

« Cependant il existe nombre de personnes à Tiflis qui savent comment, lorsque Sayat-Nova apprit que l'armée d'Agha-Mohammed-Khan s'approchait des frontières de la Géorgie, se rappela ses deux enfants (il avait deux garçons, Melkisset et Ohan, et deux filles, Sara et Marie), vint à Tiflis et les envoya à Mozdok, où ils allèrent se fixer. Sayat-Nova venait de les faire partir lorsque les Persans entrèrent dans Tiflis; et comme l'évêché était dans le voisinage du château, les ennemis se jetèrent dans la cour de l'église et se mirent à massacrer et à piller. Sayat-Nova était en prières lorsqu'ils survinrent; ils l'invitèrent à sortir de l'église et à renier sa foi: mais Sayat-Nova préféra tomber sous les sabres des Persans, en disant:

Je ne quitterai point l'Eglise; je ne renierai jamais Jésus.

« C'est ainsi que le serviteur du peuple mourut martyr et en véritable serviteur de Dieu en septembre 1795¹.

« Quelques jours après, lorsque les Persans se retirèrent de Tiflis, on enleva le corps de Sayat-Nova, et on l'enterra devant la petite porte septentrionale de l'église Medz-Pert; c'est ce que l'on sait positivement par le récit de ceux qui ont assisté à ses funérailles; car il n'y a aucune pierre sépulcrale qui recouvre le tombeau du poëte.

« Sayat-Nova ne comprenait pas l'arménien ancien et n'en avait point étudié la grammaire, quoiqu'il fasse usage d'un assez grand nombre de locutions et de phrases empruntées à cette langue; il cite même quelque-

¹ Եկեղեցոյն դուրս չեմ ելլար, եւ Յիսուսէն չեմ դառնար:

² Կերեանայ թէ Շամչի Մէլքօն այս պատահմունքը միտքը բերելով ըսած է այն խաղին մէջ որ 1795ին թիֆլիզու աւրուտուն վրայ հաներ է.

Վարդապետներ կոտորեցին, լեշիւր էր անած էր տերտերի:

¹ Chamtschi-Melko paraît faire allusion à cet événement, lorsqu'il dit, dans sa chanson sur la prise de Tiflis, en 1795:

Ils massacrèrent des religieux, ils traînèrent les cadavres des prêtres.

ասցշուշան (երգ երգոց, Բ, 1) եւ այլն . երբեմն ալ Հարանց վարք, Յայտաւարք, Աւտարան գրքերուն անունները կուտայ : Ասով կիմանանք որ ինքը ժամասեր մարդ է, ու լաւ ուշ կըղնէ եղեր եկեղեցւոյ մէջ կարդացուած բաներուն :

« Բայց Սայեաք-Նովայի *զրէլ կարգալ* գիտնալը յայտնի կըտեսնենք անոր մեզի հասած դավթարէն, որ երգչին մեծ որդին Մելքիսեղը Թիֆլիզէն Մոզտոք գնացած ատեն հոն տարեր է, եւ անոր հետ ժառանգեր է իր հօրը քամանչէն ու շնորհքը . Մելքիսեղի որդին՝ Թիֆլիզու Զգրաշէն (ձկրաշէն) եկեղեցւոյն աւագերէց Տէր Մովսէսը, իր կրթութիւնը Թիֆլիզու մէջ լմնցընելէն ետեւ, Մոզտոք գտնուած ատենը՝ իր քեռորդոյն քով տեսեր է այս դավթարն ու վերուցեր բերեր է Թիֆլիզ : Իմ յարգոյ բարեկամս գիտնական բժիշկ Պոնդոյեանց Յովհաննէսը, որ գիտեր թէ սրջափ դժուարութիւններով ձեռք կըբերեմ մեր աշուխներու խաղերը, այս դավթարը բազմերախտ Տէր Մովսէսին քով տեսածին պէս՝ աղաչանքով պաղատանքով ատեր է ձեռքէն, ու մէկ սիրուն մայիսի առաւօտ մը ուրախ գուարք մտաւ սենեակս ու իր զիւտը պարգևեց ինձի :

« Դավթարը 73 քառածայ բերք է . սկիզբէն՝ մէջտեղէն ու վերջէն շատ մը թերքեր կըպակսին : Առաջին խաղերը տաճկերէն են՝ Հայոց բոյորգրով գրուած . բայց առ հասարակ խաղերուն մեծ մասը գրուած են վրացերէն բաւական վարժ նօտր գրով : Ամէն մէկ խաղին տակը կամ լուսանցքը վրաց լեզուովն ու գրովը գրուած է թէ այս խաղը Յարութիւնին կամ Սայեաք-Նովային շինածն է, հետն ալ խաղին երաժշտական եղանակը դրուած :

« Թուրքերէն խաղերէն ետքը կուգան հայերէնները :

« Սայեաք-Նովայի ազգատոհմին աւանդութեանն ու անոր բոռներուն խօսքին ջնայինք ալ նէ, ամէն մէկ խաղին տակ գրուած ծանօտութիւնները, եւ խաղին տակը իր վրայ տուած տեղեկութիւնն ու Պենտէլենց Նովանէին յիշատակարանը կընստատան որ այս տետրակը յատուկ Սայեաք-Նովայի ձեռագիրն է . միայն թէ չեմ կարծեր որ ամբողջ նոյն երգչին նախագիծը (*սե դավթարն*) ըլլայ : »

Պարոն Ախվերդեան Սայեաք-Նովային վարուցը, բանաստեղծութեանն ու դավթարին վրայ այսչափ եւ ասկէ աւելի տեղեկութիւններ տալէն ետեւ, Թիֆլիզեցոց հնգմանը եւ ընդհանրապէս

fois des ouvrages écrits en arménien littéral, tels que la *Vie des Saints Pères*, le *Ménologe* et les *Évangiles*. Il y a là une preuve qu'il était fervent et assidu aux cérémonies sacrées.

« Du reste, le *daftar* (recueil) de Sayat-Nova montre suffisamment qu'il savait *lire et écrire*. Ce recueil avait été emporté de Tiflis à Mozdok par le fils aîné du poète, Melkisset, qui avait eu pour partage sa kaman-tcha et son talent. Le fils de Melkisset, Der-Movsès (Moïse), curé de l'église Djegrachène de Tiflis, étant allé à Mozdok, après son cours d'études à Tiflis, vit ce *daftar* chez son neveu et l'apporta à Tiflis. Mon savant ami, M. le docteur Jean Pondoiantz, qui savait bien avec quelles difficultés je me procure les chansons de nos poètes, obtint de ce vénérable prêtre, à force d'instances, le recueil de Sayat-Nova, et par une belle matinée du mois de mai entra tout joyeux dans ma chambre pour me présenter ce précieux trésor.

« Le manuscrit est composé de 73 feuillets in-4° ; il y manque plusieurs feuillets au commencement, au milieu et à la fin. Les premières chansons sont en ture écrit en arménien ordinaire ; mais le plus grand nombre sont transcrites en caractères géorgiens cursifs assez bien tracés. Au bas de chaque chanson ou sur les marges, on lit en langue et en caractères géorgiens ces mots : « Cette chanson est d'Aroutin, ou de Sayat-Nova. » Des notations musicales accompagnent les chansons.

« Les poésies arméniennes suivent les poésies turques.

« Outre le témoignage des descendants de Sayat-Nova, nous voyons par les notes placées au-dessous de chaque pièce, par la notice donnée par l'auteur sur lui-même, et par le *Mémorial* de Iované Pentélenz, que ce recueil est de la main de Sayat-Nova ; toutefois, je ne crois pas qu'il soit en entier le brouillon du poète. »

M. Akhverdoff, après avoir donné ces notes sur la vie, les poésies et le recueil de Sayat-Nova, ajoute quelques considérations relatives à la prononciation des Arméniens de Tiflis, et, en général, sur l'arménien au-

գրաբառի ու աշխարհաբառի վրայ խելացի խորհրդածութիւններ կընէ, ու անով կըլմընցընէ իր սիրուն յառաջաբանը : Մենք ուրիշ անգամի կը պահենք այն երկու կարեւոր խնդիրներուն վերլուծութիւնը, եւ հոս կըղենք միայն Սայեսթրոփայի խաղերուն առաջինը, որ գեղեցիկ գովեստ մըն է 'Քամանջային' այս ինքն ջութակին, որ է *քէման* ¹ :

Ամեն սաղի մէջըն գոված դոն քամամ դասն իս, քամանջա .

Նաքազ մարդ քիզ չի կանա տեսնի, դոն նըրա պասն իս, քա-
[մանջա .

Ղաստ արն' էլ լավ օրերուն եղիվըն հասնիս, քամանջա.
Քիզ ինձնից ծով կանայ խըլի . աշուղի բասն իս, քամանջա :

Անգաճըզ երծաթէն պիտի, գըլուխըզ շավանիր շարած ,

Կուրըզ շիրմայեմեն պիտի, փուրըզ սատափով նախ շարած :
Սիմըզ օսկէն քաշած պիտի, երկարըզ փանջարա արած .
Օջ օվ դիմբըզ չի գիլի . լալ ու ալմասն իս, քամանջա :

Ճիպուտըզ վարաղնած պիտի' քանը ունենայ հազար ոսնգով .
Չարըզ ուաշի կուտեն պիտի' վուր դոն խօսիս քաղցըր հան-
[գով .

Շատին զարբուն կուլուսացնիս, շատին կու քնեցնիս բանգով .

Անուշահամ գինով լիքըն դոն օսկէ բասն իս, քամանջա :

Ածողիզ երկու կուշինիս , առաջ չայի դափա գ'ուգիս .

Կու մեճըրվիս այիվնումըն , պարապ վախտի բափա գ'ուգիս .

¹ Ամեն սաղի մէջը գովուած դոն ամբողջ դասն էս քամանջա ,
Ագաճ մարդը քիզ չիւրնար տեսնել , դոն անոր պաքն էս , քա-
մանջա .

Չանք ըրէ որ լաւ օրերուն (տօներուն) հասնիս , քամանջա .
Քիզ ինձնի : ծով կրնայ առնուլ , երգողին գենքն էս քամանջա :

Ականջը արծրքէ պէտք է ըլլայ , գլուխըզ գոհարներ շարած ,
Կուրըզ փոյոսկրէ պէտք է ըլլայ, փորը *սէտէֆով* նկարուած ,
Քելը օսկիէ պէտք է ըլլայ , երկարը ծակծակ զարդարուած -
Ոջ որ քու յարգը չճանչնար , լալ ու *էլմաս* էս , քամանջա :

Աղեղը օսկեգօծ պէտք է ըլլայ, փայլ ունենայ հազար գոնով .
Ծայրը ուաշ ձիուն պոչէն ըլլայ , որ դոն խօսիս քաղցըր ձայնով .
Շատին արբուն ցորեկ կընես , շատը կըբընացընես բանկով
[(հաշիշով) ,

Անուշահամ գինով լիցուն' դոն օսկի բասն էս քամանջա :

cien et l'arménien moderne. C'est ainsi qu'il finit sa remarquable Préface. Nous réservons pour un autre moment de parler de ces deux importantes questions, et, en attendant, nous publions la première chanson du recueil de Sayat-Nova, magnifique éloge de la kamantcha, ou violon ¹.

Louée parmi tous les instruments, tu formes à toi seule un orchestre complet, ô ma kamantcha !

L'homme avare ne peut te contempler : tu es pour lui une pénitence, ô ma kamantcha !

Tâche de suivre de près les jours heureux, ô ma kamantcha !
Qui oserait te ravir à moi ? Tu es l'instrument de la lutte pour le poète, ô ma kamantcha !

Tes oreilles doivent être d'argent, ta tête ornée de pierres précieuses ;

Ton manche doit être d'ivoire, ton ventre émaillé d'écaillés ;
Tes cordes doivent être d'or, ton fer (chevalet) ciselé à jour.
Personne ne doit t'apprécier : tu es un rubis, un diamant, ô ma kamantcha !

Ton archet doit être doré, étincelant de mille couleurs ;
Ton extrémité doit être faite de la queue du *Rache* (Pégase) afin que tu rendes harmonieux un son.

Tu fais veiller la foule jusqu'au jour ; tu en fais endormir d'autres comme par l'effet du *hachiche*.

Tu es une tasse d'or, pleine d'un vin généreux, ô ma kamantcha !

Tu rends doublement habile ton joueur ; tu réclames d'abord du thé et du café.

Tu es en honneur dans les salons, et, pendant le repos, tu veux être placée sur l'étagère :

¹ Parmi les instruments, ma kamantcha louée
Seule, peut composer un orchestre complet ;

L'avare, s'il la contemplait
Serait en pénitence, ô kamantcha douée !

Va, suis de près les heureux jours,
Qui pourrait te ravir à mon âme inquiète ?
Kamantcha, n'es-tu pas l'instrument, le secours
De la lutte pour le poète !

Tes oreilles, je crois, doivent être d'argent,
Ta tête se revêt de pierres précieuses,
Ton manche est composé d'un ivoire brillant,
Ton corps est émaillé d'écaillés merveilleuses ;
Tes cordes sont d'or pur ! qui peut dire ton prix !
Kamantcha, n'es-tu pas un diamant, rubis ?

De ton archet, brillant de suaves couleurs,
Les fils légers, formés des longs crins de Pégase,
De sons harmonieux, d'accords pleins de douceurs
Produisent l'enivrante extase !

Tu fais veiller la foule et parfois tu l'endors,
Ainsi que du nectar, divins sont tes efforts :
Coupe d'or où pétille une liqueur vermeille,
Ta voix, ma kamantcha, nous berce ou nous réveille !

Եի վեր գու. քաս մեջլիսումըն քաղցրը գող ու սափա գ'ուգիս .

Տօթօրքըր գօզալնիր շարած մեջլիսի կեսն իս, քամանչա :
Շատ տըխտօր սիրտ կու խընդացնիս, կուկտրիս հիվընդի դու-
[ղըն .
Եի քաղցրը ձայնդ վեր կօնիս' բաց կու'լի հիղըր խաղօղըն .

Խայլիսին ես իրիմագն արն, ասին . « Ապրի քու ածօղըն » .

Բանի սաղ է Սայեար-Նօվեն , շատ բան կու տեսնիս , քաման-
[չա :

Ջարնողդ կրկին կրնես , առաջ չայ ու խանուկ կուգես .
Կըմեծարուիս այլանին մեջ , պարապ ատեն դարակ (բաջ)
[կուգես .
Երբ վար կիջնաս ժողովի մեջ' քաղցր զէֆը ու սէֆա կուգես ,
Չորս դիդ տեսքով անձինք շարուած , մեճլիսին կեսն ես, քա-
[մանչա :

Շատ տըխտօր սիրտ դուն կըբանաս , կըկտրես հիւանդին դողը .
Երբ քաղցր ձայնդ կըհանես , կըյորդորուի հետդ խաղցողը -
Ժողովրդեան այս շնորհքն ըրէ . ըսեն , « Ապրի քեզ գարնողը . »
Բանի ողջ է Սայեար-Նօվան' շատ բան կըտեսնես, քամանչա :

Mais, en descendant dans les réunions, tu demandes des plai-
sirs exquis.
Entourée de belles, tu es l'âme de la fête, ô ma kamantcha!
Tu réjouis nombre de cœurs attristés; tu fais disparaître la
fièvre du malade.
Quand tu élèves ta voix délicieuse, le danseur tressaille de
joie.
Accomplis les vœux de la foule: qu'elle s'écrie: Vive celui qui
te fait résonner!
Tant que vivra Sayat-Nova, tu auras beaucoup à faire, ô ma
Kamantcha!

Ton joueur a par toi doublement triomphé,
Tu réclames d'abord du thé, puis du café!
On t'accueille au salon d'une voix louangère,
Puis, tu veux en repos dormir sur l'étagère:
Dans les réunions alors que tu descends,
Tu donnes et reçois des plaisirs enivrants;
Ma kamantcha se voit de belles entourée
Et l'âme de la fête est ta voix adorée!

Tu dissipes la fièvre et chasses le chagrin;
A ta voix, le danseur tressaille d'allégresse:
Accomplis tous les vœux enfin
De cette foule qui nous presse;
Elle va s'écrier: Vive Sayat-Nova!
Il te fait résonner pour nous charmer, nous plaire!
Ah! tant que je vivrai, ma chère kamantcha,
Je te donnerai fort à faire!

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՆՆԵՏԻՍԱՄՆԵՐՈՐԴԻ ԴՍՐՈՒՄ

(Շարայարութիւն 1.)

Գ.

Յատացելոցս ի վեր այսր գերկալառակութեանց
ազգին Հայոց' ածեալ ձգիմ ի գննութիւն կրօնա-
կան հանգամանաց նորին, եւ նախ զեկեղեցւոյն
յորում մխարանեալ գտանին մեծաւ մասամբ հայ-
աստան ժողովուրդը, զարեւելեայ եկեղեցւոյն
Հայոց ասեմ: Եւ արեւելեայ յայն սակս կոչեցի,
զի յարեւելս ունի զնախագահ արքուն իւր, —
զկարողիկոսին Էջմիածնի, — եւ զի անշատեալ
դաւանի գանձն յարեւմտեան եկեղեցւոյ, այս
ինքն է ի հոռովմեականեն: Հայք զիրեանցն եկե-
ղեցի Գրիգորեան յորջորջեն արդ, իբր զի ընդ
իշխանութեամբ է կաթողիկոսաց կամ ընդհանրա-
կան պատրիարքաց' որոց գլուխ եւ առաջին եկաց
սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ²: Գծուարակնձիւն

LA SOCIÉTÉ ARMÉNIENNE AU XIXe SIÈCLE.

(Suite. 1.)

III

Ce que je viens de dire des dissidences qui se sont
produites parmi les Arméniens, m'amène à les con-
sidérer maintenant sous le point de vue religieux. Il
sera d'abord question de l'Eglise qui rallie la grande
majorité de la nation, l'Eglise arménienne orien-
tale. Je l'appelle ainsi parce qu'elle a son siège prin-
cipal, — le patriarcat d'Edchmiadzine, — dans
l'Orient, et qu'elle proclame sa séparation de l'E-
glise occidentale ou romaine. Les Arméniens lui
donnent eux-mêmes la dénomination d'Eglise gré-
gorienne, comme possédant la succession des *catho-
lics* ou patriarches universels, dont saint Grégoire
l'Illuminateur ouvre la série. Cette question des
doctrines de la communion grégorienne est assez

¹ Տես թիւ Գ, էջ 98:

² Ձայս յորջորջումն հնարեցին Հայք Ռուսիոյ յառուրս մեր առ-

¹ Voir le numéro d'avril, page 98.

ի խտրելոյի հոռովմեականացն կամ ի կարօլիկ Հայոց: Զնոյն

իմն է խնդիրս այս վարդապետութեանց Գրիգորեան եկեղեցւոյն . քանզի վեճք յուր վք յուզեալ են ի պատճառս նոցին, եւ զի դարձեալ սակս քերականտար իմացուածոյ բնագրացն ի մեջ բերելոց՝ մեծապէս այլանդակեալ է խնդիրն : Իսկ ես զի մերձ կացից ըստ կարի իրացն ճշմարտութեան՝ զգուշացայց ջասել ինչ բնաւ այնպիսի ընդ որ հմտագոյնքն յաստուածաբանից Հայոց ոչ իցեն հաւանք, եւ որ ոչ բովանդակիցի ի դաւանութեան հաւատոյ հաստատելոյ հրամանաւ կաթողիկոսին :

Ի հնգեսին յառաջին դարս քրիստոնէութեան բազմապատիկ կարծիք յուզեցան հակառակ ուղղափառ վարդապետութեան զՄարդեղութեանն խորհրդոյ, որ մի ի գլխաւորացն է մերոյ հաւատոյս : Գնոստիկեանք եւ մանիքեցիք, Արիոս, Պողոս Սամոստացի, Ապողինար, Թեոդորոս Մոպսուեստացի, եւ յետ նոցա Նեստոր եւ Եւտիքես, ըստ ինքնուրոյն կարծեաց իւրաքանչիւր մեկնաբանել քեւակոխեցին զայս խորհուրդ քրիստոսական հաւատոցս, եւ ի քակտումն փրկագործ տնօրէնութեանն Քրիստոսի ձգնեցան : Հայք, որ յամսն առաջինս ջորրորդի դարուն դարձեալք էին ի քրիստոնէութիւն, ոչ մխեցան բնաւ ի յոյգս հակառակութեանցն այնոցիկ մինչեւ ցկես հինգերորդին, շատ գրելով զՅունացն հաստատուն ունել զվարդապետութիւն որ համաձայն էր հռովմականին : Երկուք եւեթ յաղանդոց անտի յարուցելոց ընդդէմ ընդհանրականին դաւանութեան՝ խորագոյնս մուտ գտին ի ժողովուրդս արեւելից, Նեստորին ասեմ եւ Եւտիքեայ, յորոց եւ ի մեր իսկ աուրս կազմեալ եւ մնան Նեստորականքն եւ Յակոբիկք : Նեստոր պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ յամեն 425 ցամն 430, համաձայնութեամբ Թեոդորի Մոպսուեստացւոյ ուրանայր զանձնաւորական միաւորութիւն Բանին ընդ մարդկայնումն բնութեան, եւ երկուս անձինս ղեկը ի Քրիստոս պիտակարար կցորդեալս : Սուրբն Կիւրեղ գերահանձար պատրիարք Աղեքսանդրու հերքեաց զբանս Նեստորի, որ եւ դատապարտեցաւ ի ժողովն Եփեսոսի (431) : Եւտիքես վանահայր միոյ ուրուք ի մենաստանացն

difficile et délicate à traiter à cause des débats passionnés qu'elle a soulevés, et parce qu'elle a été singulièrement dénaturée par une intelligence insuffisante des textes sur lesquels la discussion a été appuyée. Pour me tenir aussi près que possible de la vérité, je m'attacherai à ne rien avancer qui ne soit admis par les théologiens arméniens les plus accrédités, et qui ne soit contenu dans la profession de foi sanctionnée par l'autorité du patriarche.

L'un des dogmes fondamentaux du christianisme, le dogme de l'Incarnation, est celui qui, pendant les cinq premiers siècles de notre ère, suscita les opinions les plus diverses en dehors de la doctrine orthodoxe. Les gnostiques et les manichéens, Arius, Paul de Samosate, Apollinaire, Théodore de Mopsueste, et, après eux, Nestorius et Eutychès, en proposant, chacun à son point de vue, une interprétation de ce que la foi chrétienne proclame un mystère, tendaient à détruire toute l'économie de l'œuvre de la Rédemption. Les Arméniens, convertis au christianisme dans les premières années du ive siècle, restèrent jusqu'au milieu du ve étrangers à ce mouvement de doctrines, se bornant à suivre celles de l'Eglise grecque, alors unie avec Rome. De toutes ces déviations de la foi catholique, les deux qui ont pénétré le plus profondément au sein des populations orientales, et qui ont formé deux communions encore subsistantes de nos jours, les nestoriens et les jacobites, sont celles de Nestorius et d'Eutychès. Le premier, qui occupa le siège de Constantinople de 425 à 430, niait avec Théodore de Mopsueste l'union personnelle ou hypostatique du Verbe avec la nature humaine, et supposait la coexistence de deux personnes en Jésus-Christ dans une union apparente. Combattu par le savant patriarche d'Alexandrie saint Cyrille, Nestorius fut condamné dans le concile d'Ephèse (431). A la définition rationaliste de Nestorius, Eutychès, archimandrite de l'un des monastères de Constantinople, essaya d'en substituer une toute contraire et qui fut

հարկ համարեցան առնել նովին պաճառաւ եւ Հայկազոնք Տաճկաստանի՝ լուսաւորչականս, լուսաւորչակրօնս, եւս եւ Հէմրածնականս կոչելով զանձինս : Այլ քանզի եւ հռովմական Հայք ըստ իմիք իրաւունս զբն անձանց որդիս գոյ Լուսաւորչին, զժողովին իմն է հնարել անուանս երկոցուն եւս

կողմանցն հաճոյականս եւ ընդունելիս : Թերեւս ոչ ինչ տարադեպ լինէր Հայս անուանել պարզապէս զբնիկ հայադաւանսն, իսկ զմիաբանեալս ընդ եկեղեցւոյն Հռովմայ Լատինահայս կոչել, որպէս եւ զՀայնոսոսն Յունահայս : Մ. Թ.

Կոստանդնուպոլսոյ մտաբերեաց ընդդէմ զնել փիլիսոփայական սահմանին նետտորի գնորին հակառակ ինչ կարծիս՝ որ արգասիք էին միանձնական ոգւոյ վանականաց ժամանակին սովորելոց այլազգի իմն տեսութիւն բերել ի պաշտամունս եւ ի վարդապետութիւնս քրիստոսական հաւատոց : Քանզի պնդէր երէ բնութիւնքն աստուածային եւ մարդկային խառնելու էին անձառմիութեամբ ի Քրիստոս, եւ յաւելոյր հանգոյն Գնոստիկեանց՝ երէ մարմին Փրկչին երկնաւոր էր եւ ամենեւին իսկ զանազանեալ ի մերմես մարդկային բնութենէ : Եւտիքի վարդապետութիւնքն հաճոյ եղին Աղեքսանդրացոց զպրոցին, յորում խորհրդականքն եւ վերացեալ վիճարանութիւնք մեծապէս յուժի կային, եւ Դեոսկորոս յաջորդ սրբոյն Կիրղի ջատագով հանդիսացաւ Կոստանդնուպոլսոյ վանահօրն : Յայտ իսկ է զի եւ նա ընդ Եւտիքի նզովեցաւ ի ժողովն Քաղկեդոնի (451) : Յայնմ ժամանակի Հայք առ հասարակ ընդդէմ յարուցեալ էին Յագկերտի Բ, Պարսից արքայի, որ զի կամէր ընդ լծով ունել գնոսս եւ ի բաց քեցել ի Յունաց՝ եղեալ էր ի մտի դարձուցանել զնոսին ի մոզութիւն : Իսկ Հայոց պատառեալ ի պաշտպանութիւն ազատութեան կրօնիցն իւրեանց եւ աշխարհին ոտնակոխ եղելոյ, ոչ ժամանեցին կցորդս լինել վիճարանութեանց յուզելոց յայնժամ յազգս քրիստոնէից, եւ խափանեալք ի վրդովմանց անտի աշխարհական ճակատամարտին՝ չառաքեցին գոք յիւրեանց կողմանէն ի ժողովն Քաղկեդոնի, եւ առ սակամի ժամանակ անջատեալք զատուցեալք ի հաղորդակցութենէ ընդ զաւսոս Յունաց՝ ոչ կարացին ստուգութեամբ ի վերայ կալ վճոց այնր ժողովոյ :

Վաղ ընդ փոյր զօրացեալ կուսակցացն Դեոսկորի եւ Եւտիքի յարեւելս, սփռեալ տարածեցին ընդ ամենայն տեղիս ամբաստանութիւնս եւ համբաւս զբարտաբանութեան ընդդէմ հարց Քաղկեդոնի ժողովոյն իբրու նորոգողաց հերեսիովտութեանն նետտորի : Պատրեցան Հայք ի նոցա ջարախօսութեանցն, եւ պարտ անձանց վարկան ջընդուսնել զժողովն զայն :

Եւ իբրեւ Պարսք տիրապետեցին աշխարհին, եւ գնետ նոցա Արարացիք եւ Թուրքք, եւ Յոյնք եւս յիւրեանց կողմանէն ջանահնար եղին շորբել մասունս ինչ ի բազմադէտ զաւառաց անտի, եւ զվերջինն ի բազաւորս Բագրատունեաց կողոպտեալ եւ սպանին, դարձեալ եւ կայսերք Յունաց խստացան ընդդէմ Հայոց եւ հարածանս ի վերայ նոցա յարու-

comme la réaction de cet esprit d'ascétisme contemplatif que les moines apportaient alors dans la pratique et l'enseignement du christianisme. Il soutint que la nature divine et la nature humaine s'étaient confondues dans une ineffable unité en Jésus-Christ, et comme les gnostiques, que le Sauveur avait revêtu un corps d'origine céleste et d'une essence toute différente de celle de notre humanité. Les doctrines d'Eutychès ne pouvaient manquer de trouver de la sympathie dans l'école d'Alexandrie, dont l'exégèse était dominée par le point de vue mystique et transcendant, et Dioscore, successeur de saint Cyrille, se déclara le champion du moine constantinopolitain. L'un et l'autre furent anathématisés, comme on sait, dans le concile de Chalcédoine (451). A cette époque, les Arméniens étaient soulevés contre le roi de Perse Iezdedjerd II, qui, pour les tenir plus sûrement sous le joug et les éloigner des Grecs, avait résolu de leur imposer le magisme. Occupés à défendre leur liberté religieuse et leur territoire envahi, ils furent empêchés par les perturbations inséparables de cette lutte de prendre part aux débats qui agitaient alors le monde chrétien; ils n'envoyèrent point de représentants au concile de Chalcédoine, et, privés momentanément de toute communication avec les provinces grecques, ils ne purent avoir une connaissance exacte des décisions de cette assemblée.

Les sectateurs de Dioscore et d'Eutychès formèrent en Orient un parti puissant, actif à propager partout des accusations et des bruits calomnieux contre les Pères de Chalcédoine, en les représentant comme les rénovateurs de l'hérésie de Nestorius. Trompés par ces insinuations, les Arméniens crurent devoir rejeter ce concile.

L'asservissement complet de leur pays par les Perses, ensuite par les Arabes et les Turcs; les efforts que firent les Grecs de leur côté pour arracher quelques lambeaux de ce malheureux pays; la spoliation et le meurtre du dernier des Bagratides, dont ils se rendirent coupables; l'intolérance des empereurs et leurs persécutions contre les dissidents, hâtèrent

ցին, այնուհետեւ արագ արագ զատուցեալ մեկնեցան Հայքն ի Յունաց. եւ քաղաքական բըշնամութիւն կրօնականաւ եւ եւս սաստկացեալ՝ արկ ի մեջ ազգացն երկոցուն ատելութիւն անհաշտելի : Եւ քեպեառ ոմանք յազատանոյն Հայոց մտեալք ի սպասահարկութիւն կայսերացն Բիզանդիոնի՝ ընկալան դարձեալ զդաւանութիւն պալատանն, սակայն ամբօխն եկաց եւ մնաց ցանգ իւրումն ռխութեան :

Զարմանալի իմն է հակառակախօսութիւնն որով մերժեցին Հայք զԺողովն Քաղկեդոնի, եւ զմիաբնակութեանն աղանդ յանձն ոչ առին. եւ յայտ իսկ է զի այսմ պատճառք յեղակարծն այն խզումն էր նոցին ի Յունաց եւ ի հասարակաց դաւանութենէն առաջնոյ : Թող զայն. այլ եւ յամենայն ի դաւանութիւնս իւրեանց նզովս հանեն Եւտիքեայ ընդ այս յաղանդապետաց : Ընդ այս ջիք երկրայել՝ զի հիմն վարդապետութեան եկեղեցւոյն Հայոց՝ ըստ աւանդելոյ հարց նոցին ի զիրս իւրեանց ընդունելիս հասարակաց՝ զանազանութիւնն է երկուց բնութեանց ի Քրիստոս, քեպեառ եւ փոքր մի այլազգ ունիցի սահման քան զԺողովոյն Քաղկեդոնի : Քանզի ըստ ժողովոյն սահմանելոյ՝ բնութիւնքն երկոքին ամենեւին իսկ զանազանեալք մնացին յետ մարմնաւորութեան Բանին, երկաքանջիւր ըստ իւրումն էութեան եւ ներգործութեան, ցանգ անշփոքք ելով, քեպեառ եւ միաւորեալք ի միում անձին : Մինչքեւ մոլորութեանցն Եւտիքի ի յայտ ածեալ էր զկարեւորն հարկ ճշդելոյ զսահման այսր վարդապետութեան, սրբոյն Կիրղի զուն զործեալ էր նկարագրել իմն զայն օրինակաւ միաւորութեան մարդկեղէնս հոգւոյ եւ մարմնոյ, քեպեառ եւ ինքն իսկ երանելին համարէր զասացուածն քերականաւ ինչ նմանութիւն : Եւ անս սովին օրինակաւ շանահնար եղեն Հայք իմահալ զհամագոյութիւն երկուցն բնութեանց յորոց կազմի անձնաւորութիւն Աստուծոյն մարդացելոյ : Թեպեառ եւ դաւանել դաւանելին ի Քրիստոս բնութիւնս երկու միաւորեալս ի միում անձին անբաժանաբար եւ անշփոքապէս, սակայն ջհաւանեցան ասել պարզապէս *Էրկու բնութիւն*. եւ զի եւ ձայնդ *բնութիւն* ի նոցա լեզուին զլիսաւորաբար *անձն* նշանակէ : Աստի եւս յայտ է երբ յոր վրիպանս անկեալ գտանին Յոյնք եւ Լատինացիք՝ յորժամ արդարեւ եւտիքականս կամ միաբնակս համարին զՀայս, եւ քե պատճառք մերժելոյ Հայոց զԺողովն Քաղկեդոնի սահմանն եւեր է

et finirent par consommer la séparation des Arméniens et des Grecs. La haine politique se fortifiant de la haine religieuse, ils se vouèrent mutuellement une implacable inimitié. Les familles de l'aristocratie arménienne qui passèrent au service de Byzance purent quelquefois se rallier à la foi officielle de la cour impériale, mais la masse de la nation persista toujours dans son animosité.

Par une contradiction singulière, mais qui s'explique par la brusque séparation des Arméniens d'avec les Grecs et leur primitive adhésion à une croyance commune, ils repoussèrent le concile de Chalcédoine, sans toutefois adopter le monophysisme. Il y a plus : dans toutes leurs professions de foi, l'auteur de cette hérésie, Eutychès, est nommé parmi les chefs de secte qu'ils vouent à l'anathème. Il est indubitable que la doctrine de l'Eglise arménienne, telle que nous la trouvons formulée dans les écrits des Pères de cette Eglise qui font autorité, est fondée sur la distinction des deux natures en Jésus-Christ, définie, il est vrai, dans un sens un peu différent du concile de Chalcédoine. Suivant ce concile, les deux natures restent entièrement distinctes après l'incarnation du Verbe, chacune avec sa raison d'être et son mode d'action, ne se confondant jamais, quoique réunies dans une seule et même hypostase. Avant que les erreurs d'Eutychès eussent fait sentir la nécessité de circonscrire dans des termes d'une précision rigoureuse la définition de ce dogme, saint Cyrille avait cherché à en donner une idée par l'image de l'union de l'âme et du corps humain, idée que ce savant docteur ne considérait lui-même que comme une comparaison imparfaite. C'est sous cette image que les Arméniens cherchèrent à se représenter la coexistence des deux natures qui composent l'hypostase de l'Homme-Dieu. Tout en reconnaissant en Jésus-Christ deux natures réunies inséparablement et sans confusion en une seule personne, ils ne consentirent pas à admettre explicitement l'expression de *deux natures*, d'autant moins que dans leur langue le mot *pnouthioun* ou *nature* a pour première acception celle de *personne*. On voit par là dans quelle erreur sont tombés les Grecs et les Latins, en considérant les Arméniens comme de véritables eutychéens ou monophysites, et que le rejet du concile de Chalcédoine par ces derniers tient uniquement à une défi-

ժողովոյն այնորիկ խորհարարացաւ ի սակա հոմա-
ձայնութեան բառի միոյ ի նոցա լեզուին : Իսկ
որ զարդիս ուսուցանի վարդապետութիւն յաս-
տուածաբանական դպրոցս նոցին՝ հրամանաւ
կարողիկոսի, համաձայն բուի՝ զէք ըստ երե-
ւութիւն՝ վարդապետութեան յատին եկեղեցւոյ.
քանզի դաւանի ի Քրիստոս երկուս բնութիւնս,
երկուս կամս եւ երկուս ներգործութիւնս, աս-
տուածային եւ ճարդկային, որով եւ բացի ի
բաց ներքէ զաղանդ միաբնակացն եւ միակա-
մնայց¹ :

Բռնակայութիւնք եւ անուպայ քաղաքականու-
թիւն կայսերացն Յունաց խափան եղեն միաբա-
նութեան եկեղեցեացն Հայոց եւ Յունաց, որում
այնքան ցանկացանն եւ հետամուտ եղեն արք
բարեսէրք եւ իմաստունք եւ աստուածասէրք ի
Հայոց : Եւ բաժանումնն այն առաւել եւս ան-
կարկատելի կայր եւ մնայր իրաւացի դժկամա-
կութեամբն որով Հայք ջառնուին յանձն կրկնա-
կի առնուլ մկրտութիւն՝ առ ի մուտ գտանելոյ
ի Յունացն եկեղեցի², որպէս քէ հերանոսք ո-
մանք իցեն՝ կարօտեալք աւագանին վերստին
ձնելեան, այն զի եւ դատապարտ է գործն ի
կանոնաց ամենայն ժողովոց առ հասարակ³ :

¹ Ի զիրս « Հրահանգ քրիստոնեական հաստոյ ըստ ուղ-
ղափառ վարդապետութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ » վար-
դապետութիւն երկուց բնութեանց, երկուց կամաց եւ երկուց
ներգործութեանց ի Քրիստոս յայտնապէս քարոզի : Յառելից
զայս ասել զի զամ քան զզամ վարատին հակառակութիւնք որ
ընդդէմ ժողովոյն Քաղկեդոնի, եւ տեսրակ մի երեւեալ յամսս
յայտսիկ ի Կոստանդնուպօլիս այնմ հակառակ՝ խտեցաւ
յիմաստնագոյն մասնէ ազգին :

² Մատրեոս Ռոհայեցի, պատմագիր ԺԲ դարուն, մեծաւ
զայրացմամբ խօսի զայսմանէ. տես յիմումն Պատմագրութեան
առաջնոցն խաչակրաց՝ գոր յՌոհայեցւոյն հանեալ բարգմա-
նեցի, Գլուխ ԿԸ. ի Փարիզ, 1850 :

³ Սովորութիւնս այս կրկին մկրտելոյ եմուտ եւ ի Ռուսացն
եկեղեցի սակա բողոքական իշխանաց եւ իշխանոհեաց որ ի
կայսերական տոհմին ազգակցութիւն կամիցին մտանել : Պա-
տրիարք նոցին Փիլարետ Ռոմանով (1619 — 1653) առաջար-
կեաց զնոյն, եւ ժողովն Մոսքուայի հաստատեաց յամին 1620 :

nition du dogme proclamé par ce concile, obscur-
cie par l'ambiguïté d'une expression de leur idiome.
Aujourd'hui, la doctrine enseignée dans les écoles
théologiques, sous la sanction du catholicos,
paraît conforme, au moins extérieurement, à celle
de l'Eglise latine, puisqu'elle admet en Jésus-
Christ deux natures, deux volontés et deux opé-
rations, l'une divine et l'autre humaine; elle ex-
clut par conséquent, et d'une manière bien tran-
chée, le monophysisme et le monothélisme¹.

La réunion de l'Eglise arménienne et de l'Eglise
grecque, désirée et entreprise par les meilleurs es-
prits, par les hommes les plus savants, les plus
pieux d'entre les Arméniens, fut rendue impossible
par les violences et les mesures impolitiques de la
cour de Byzance. Cette scission était surtout entre-
tenue par la juste répugnance qu'ils éprouvaient à
se soumettre à l'obligation d'un second baptême,
qui leur était imposée pour entrer dans le sein de
l'Eglise grecque², comme à des païens qu'il fallait
régénérer entièrement, pratique d'ailleurs condam-
née par les canons de tous les conciles³.

¹ Dans le livre intitulé : *Exercice de la foi chrétienne sui-
vant la doctrine orthodoxe de l'Eglise d'Arménie*, le dogme
des deux natures, des deux volontés et des deux opérations
en Jésus-Christ, est énoncé en termes formels. J'ajouterai que
les préventions contre le concile de Chalcédoine s'éffacent
de plus en plus. Une brochure dans laquelle le concile était
attaqué, ayant paru dernièrement à Constantinople, a été dés-
approuvée par la partie la plus éclairée de la nation.

² On peut voir quelle indignation manifeste à cet égard un
historien du XIIe siècle, Matthieu d'Edesse, dans mon *Récit* de
la première croisade, extrait de sa chronique, et traduit de
l'arménien, chap. LXVIII. Paris, 1850, in-4°.

³ Cette pratique d'un second baptême a été rétablie dans
l'Eglise russe pour les princes et princesses de la reli-
gion protestante qui s'allient à la famille des tsars. Elle a été
sanctionnée, d'après la proposition du patriarche Philarète
Romanoff (1619 à 1653), par le concile de Moscou tenu en 1620.

ՏՈՐՈՍ ԼԵՈՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԳՆԵՐԸ
(Շարայարութիւն եւ վերջ¹.)

Բ

ՀԱՃԻՆ ՔԱՂԱՔԸ.

Հաճինը հին Կատաոնիոյ սահմանին վրայ Գըր-մըզ-Տաղին հիւսիսիսային կողին վրայ լեռնապատ դաշտի մը մէջ շինուած քաղաք է : Լայնութեան 34° եւ երկայնութեան 38° աստիճաններուն տակը կիյնայ :

Քեօքեն-Սու ըսուած գետակը որ Պիւռամոսի մէջ կը թափի, այս քաղաքիս մօտ կը ըլլի . եւ քաղաքը Խոզան-Օղլուին իշխանութեան տակն է : Հաճինին տեսքը ամփիթէատրոնի ձեւով՝ շատ գեղեցիկ է, բայց քովը մօտենալը խիստ դժուար . վասն զի երկու ժայռերու մէջ պզտիկ անցք մը կայ մինակ այս քաղաքը հանող : Հաճինի մէջ 2,000 տունի ջափ Հայ կայ, եւ 15 կամ 20 տուն տաճիկ . երեք եկեղեցի ունի, մէյմըն ալ վանք՝ որ Սոայ Կարուղիկոսարանէն իշխանութեան տակն է : Բնակիչները վաճառական ու երկրագործ են . քաղաքին քովերն եղած գետինները կը բանեցընեն եւ սքանչելի բերքեր կը հանեն : Հաճինին չորս կողմը շատ բլրակներ ալ կան ուր Հայերը ամառ ատեն իրենց կենդանիները կարածեն : Խոզան-Օղլուն հոն իր իշխանութիւնը ուրիշի ձեռքով կը բանեցընէ : Մանկըր-Օղլու Մարտիրոս անունով հայ մը որ իրեն շատ հաւատարիմ է՝ այն կառավարութիւնը ձեռք առած է, եւ տուրք մը կը վճարէ անոր :

Հայ աղայէն գատ քաղաքը իշխանաւորաց ժողով (մէճլիս) մըն ալ ունի, որ Մեհեմեդ-Աղային կիմացընէ ամեն բան ինչ որ քաղաքին ներկայ եւ ապագայ վիճակին օգտակար կընայ ըլլայ :

Հաճնեցոց բնաւորութիւնը Զեյթունցիներէն շատ տարբեր է : Հաճնեցիք (որոնց քաղաքը տեսքին ու դրիցը կողմանէ Սոյ շատ կընմանի կըսեն) ճարտարութեան, վաճառականութեան ու երկիր բանելու ետեւէ կը ըլլան . ոչ միայն աւագալութիւն չեն ըներ, այլ եւ ընդհակառակն խաղաղասէր, հիւրասէր եւ իրենց պատիւը զիտցող մարդիկ են : Խոզան-Օղլուին զինուորութեան ոչ երբեք մարդ կուտան, եւ որչափ որ ձեռքերնին է կընային որ Տաճկաց տերութեան եւ լեռնական իշխանին կոխներուն մէջ չխառնուին . եւ աւկայն Խոզան-Օղլուն իրենց գլխաւոր տէր կը ճանչ-

POPULATIONS ARMÉNIENNES DU MONT TAURUS.

(Suite et fin¹.)

II

LA VILLE D'HADJIN.

Hadjin est une ville située au pied de l'un des contre-forts septentrionaux du Kermès-dagh, sur les confins de l'ancienne Cataonie et dans une plaine entourée de tous les côtés par des montagnes. Sa position répond au 34° latitude et au 38° longitude.

Le Gokin-Sou, l'un des affluents du Pyrame, prend sa source près de cette ville, qui est placée sous la dépendance de Khozan-Oglou. L'aspect de Hadjin, qui est bâti en amphithéâtre, est des plus pittoresques; l'accès en est difficile : une gorge étroite entre deux rochers est le seul chemin praticable qui y conduise. Hadjin compte environ 2,000 maisons arméniennes et 15 à 20 habitations turkomanes; il possède en outre trois églises et un couvent dépendant du siège patriarcal de Sis. Les habitants sont marchands ou laboureurs; de nombreuses fermes, qu'ils cultivent et dont ils tirent d'excellents produits, entourent la ville. L'été, les Arméniens font paître leurs troupeaux sur les plateaux qui, de toutes parts, bordent Hadjin. Khozan-Oglou y exerce son autorité par délégation : un chef arménien, Manguer-Oglou Mardiros, qui a toute sa confiance, est investi de ses pouvoirs et paie tribut à ce redoutable montagnard.

Outre l'agha arménien, cette ville a une assemblée de notables (*medjlis*) chargée de veiller à ses intérêts et de rendre compte à Katerdji-Méhemmed-Agha de tout ce qui peut intéresser son avenir et son indépendance.

Le caractère des Hadjiniotes diffère essentiellement de celui des habitants du Zeïthoun : ceux-là, dont la ville a, dit-on, beaucoup de ressemblance avec Sis pour le site et la position, se livrent à l'industrie, au commerce et à la culture de leurs terres; loin de s'adonner au brigandage, ils sont, au contraire, hospitaliers et honnêtes. Ils se défendent de fournir des guerriers à Khozan-Oglou, et observent, autant qu'il est en leur pouvoir, une neutralité absolue dans les démêlés qui souvent divisent les autorités turques et le chef de la montagne. Cependant ils reconnaissent ce dernier pour leur suzerain, tout en s'attachant à évi-

¹ Տես թիւ. 2.

¹ Voir le numéro précédent.

նան եւ միշտ կըշանան որ իրենց ու Կեսարիոյ, Ատանայի եւ Մարաշի փաշաներուն հետ կոխ չունենան. վասն զի իրենց քաղաքը անոնց երկիրներուն մօտ է: Հաճնեցիք իրենց երկրին եւ ճարտարութեանը բերքերը Կեսարիա, Տարսոն եւ Մարաշ կըղըրկեն, եւ հոն իրենց գլխաւոր վաճառականները խանութ ու բոքակիցներ ունենալով՝ այն բաները կըծախեն, եւ անոնց տեղը Գաղղիոյ գործարանաց բերքերը կըղըրկեն որ շատ յարգի են այն երկիրներուն մէջ:

9.

ԿԵՍԱՎՈՒՐ-ՏԱՂԸ.

Այս լեռանց Կեսավուր-Տաղը կամ *լերինք անհատից* ըսուելուն պատճառը այն է որ հոն խիստ շատ Հայեր կան. քրիստոնեաները Տաճկներէն զատելը դժուար է, վասն զի ամենքն ալ տաճկերէն կըխօսին ու տաճկի հագուստ կընագնին. իրենց գեղերուն մէջ ոչ մզկիթ կայ եւ ոչ եկեղեցի:

Կեսավուր-Տաղը երբայլու համար երեք կամ չորս ճամբայ միայն կայ. անոնք ալ ժայռերու մէջ փորուած են. լեռները տեղ տեղ անտառներով ծածկուած են, եւ շատ պարարտ արօտներ ունին, մանաւանդ վերի կողմերը. Փայասէն կըսկսին ու ինչուան Մարաշ կերթան, որ հարաւէն հիւսիս երթալով՝ երկու օրուան ճամբայ հեռու է: Կեսավուր-Տաղըն հիններուն Ամանուս ըսած լեռն է, եւ լայնութեան 34° եւ 35° աստիճաններուն տակը կիյնայ, իսկ երկայնութեան 38° եւ 37°:

Բնակիչները վրանաբնակ չեն, հապա լեռան զառիվայր տեղերուն եւ բլրակներուն վրայ շինուած գիւղերը կըբնակին, որ երեք գաւառ բաժնուած են, այսինքն Իզէիր Սանճաղը, Ուլաշըր եւ Պուլանըգ:

Այն գաւառները մէյմէկ գլուխ ունին: Երբոր Եգիպտացիք հոն տիրեցին, երեքին մէջ ամենէն զօրաւորը Զէյրուն-Օղլուն էր:

Կեսավուր-Տաղին բնակչաց բուռն վրայ ամենքը համաձայն չեն: Եգիպտացւոց տերութիւնը կարծէր քէ լեռնական իշխանները 7,000 զինուոր կրնան հանել. իսկ ուրիշները կըհաստատեն քէ 5,500 կամ 6,000էն աւելի մարդ չէլըր հոն գեւք բանեցընել կըցօղ:

Կեսավուր-Տաղըն Փայասի պէյին իշխանութեան տակը կըհամարուի:

ter les contestations qui pourraient s'élever entre eux et les pachas de Césarée, d'Adana et de Marasch, sur les frontières desquels ils se trouvent placés. Les Hadjiniotes envoient les produits de leur sol et de leur industrie à Césarée, Tarsous et Marasch, où leurs principaux négociants ont des comptoirs et des correspondants qui se chargent de la vente et leur font passer en échange des marchandises françaises, qui sont très-appréciées et très-répandues dans ces contrées.

III

LE GUIAVOUR-DAGH.

Les montagnes du Guiavour-dagh, ou des Infidèles, sont ainsi appelées à cause du grand nombre d'Arméniens et de Grecs qu'on y trouve. Il est difficile de distinguer les Chrétiens des Turcs, car ils parlent la langue de ces derniers et portent les mêmes vêtements: leurs villages n'ont ni mosquées ni églises.

Le Guiavour-dagh n'est accessible que par trois ou quatre points et par des sentiers pratiqués dans les rochers. Couvertes de forêts en beaucoup d'endroits, ces montagnes sont riches en pâturages, surtout vers les sommets: elles commencent à Payas et s'étendent jusqu'à Marasch, qui est à deux grandes journées de marche, dans la direction du sud au nord. Le Guiavour-dagh répond à l'*Amanus mons* des anciens, et se trouve entre les 34° et 35° latitude et les 38° et 37° longitude.

Les habitants ne sont pas nomades; ils cantonnent dans des villages répartis sur les versants et les plateaux de la montagne, qui est divisée en trois districts: Uzëir-Sandjaghe, Oulaschle et Boulanek.

La population de ces districts obéit à trois chefs, dont le plus influent était, au temps des Égyptiens, Zéithoun-Oglou.

On n'est pas d'accord sur le chiffre des populations du Guiavour-dagh. L'autorité égyptienne prétendait que les chefs montagnards pouvaient lever 7,000 combattants, tandis que d'autres affirment que le nombre d'hommes en état de porter les armes n'excède pas 5,500 à 6,000.

Le Guiavour-dagh est sous la dépendance nominale du bey de Payas.

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Յունիսի վերջերը դեռ ամենուն խելքը միտքը Գաղղիոյ ողորմանցը եւ անոնցմէ պատճառած խեղճութիւններուն վրայ էր. բայց ներսէն դրսէն, եւ մինչեւ հեռաւոր երկիրներէ գրամական օգնութիւնները ետեւէ ետեւ եկան, ինչպէս որ նաեւ վերն ըսինք. ու այս բանիս մէջ աչ այնպէս մը երեւցաւ որ Գաղղիան խլրտելուն պէս՝ ամենուն աչքը վրան կը դառնայ, եւ ամէն մարդ ձեռքին եկածը կընէ որպէս զի այս քաղաքակիրք ազգը շատ նեղութիւն չքաշէ:

Քիչ մը ժամանակ աչ հասարակաց խօսակցութեան նիւթ եղաւ Անգղիոյ դեսպան Պ. Քրամփըրնին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց տերութենէն ետ ճամբուիլը. մինչեւ շատ մարդիկ վախցան որ չըլլայ թէ պատերազմին մարդածախ բոցը որ հազիւ մարած կերելնար՝ նորէն բորբոքի. մանաւանդ որ Անգղիան աչ իր զինուորական նաւանգիստներուն մէջ պատրաստութիւն տեսնելու պէս էր: Սակայն կերելնայ թէ հանդարտութեամբ պիտի վերջանայ այն երկու տերութեանց մէջ ծագած կռիւր:

Ռուսաց կայսրը Լեհաստանի բնակիչներուն ոչ սակաւ մխիթարութիւն տուաւ՝ հրաման հանե-

լով որ քաղաքական կռիւներու պատճառաւ արտորած Լեհացիները կարենան համարձակ դառնալ բնակիչ իրենց հայրենիքը:

Իտալիոյ ժողովուրդները մեծ ակնկալութեամբ կըսպասեն որ իրենց երկրին մէջ ազատական կառավարութիւն հաստատուի, եւ յոյսերնին աւելի Գաղղիոյ եւ Անգղիոյ օգնութեանը վրայ է:

Գաղղիոյ կայսրորդուոյն մկրտութեան հանդէսը Յունիսի 14ին ու 15ին կատարեցաւ մեծաշուք փառաւորութեամբ: Յորեկները խաղեր, տեսարաններ, բնդանօթներ, զինուորական կրթութիւններ, գիշերներն աչ իրարմէ գեղեցիկ լուսաւորութիւններ ու հրախաղութիւններ՝ օտքի վրայ պահեցին Փարիզու գրեթէ բոլոր բնակիչները երկու օր եւ երկու գիշեր:

Սպանիոյ մէջ բազունուոյն կառավարութեանը դեմ մեծ դաւաճանութիւն մը պատրաստուած էր, որ յուլիսի մէջ դուրս ելաւ, ու շուտով զսպուեցաւ:

Տաճկաստանի մայրաքաղաքին մէջ պատանձ սպանութեանց վրայ քանի մը օր եւրոպայի օրագիրները սաստիկ շփոթած էին. բայց երբոր ժամանեան տերութիւնը այն լրերուն չափազանցութիւնը հրապարակեց՝ քիչ մըլ եզունին փոխեցին:

ՓՈՒՈՒՄՆ ՅԱՍՏԵԱՅ

ՄԵՆՈՂԱՍԻԻ ՄԱՂՏԵՍԻ ՃԱՆԻԿ ԱՄԵՐԱՅԻ ՓՈՓՈԶԵԱՆ

Ազգային յուրերուն մէջ արեւելքէն մինչեւ արեւմուտք ցաւալի արձագանգ մը տուաւ Մանտեսի ձանիկ Ամիրային վախճանիչն ի Կոստանդնուպօլիս ի 22 ամսոյս: Այն ալեգարդ իշխանաւորը իր անձնական մեծամեծ կատարելութիւններովը պատկառելի եւ սիրելի եղած էր միշտ ազգայնոց եւ օտարաց, եւ բովանդակ ազգիս Հայոց պատիւ ու պարծանք բերող աւագանուոյն գլխաւորներէն մէկն էր: Կարգէ դուրս խոհականութեանը հետ վայելուչ համարձակու-

թիւնը, սակաւազիւս բարակամտութեանը հետ արդարասէր պարզութիւնը, իշխանական ծանրութեանը հետ խոնարհամիտ աղքատսիրութիւնը, աստուածասէր ու ետանդուն բարեպաշտութեանը հետ՝ ազգերնուս ուսումնական յառաջադիմութեանը՝ համար ունեցած գործունեայ փափաքը ամենուն յայտնի էին: Ուստի եւ ոչ սակաւ զգալի եղած է անշուշտ մեր ազգին մէջ նոյն մեծանուն ամիրային բողած պարապութիւնը՝ բազմամեայ ու արդիւնաշատ կեանքէ մը ետեւ: Սա-

կայն ազգին հետ կրնանք բերես նաև մենք մխի-
բարուիլ այսու իրաւացի մտածութեամբ որ իր ար-
ժանաժառանգ որդիքը, եւ մասնաւորապէս Մե-
ծապատի Միրիճան Ամիրան, ինչպէս նաև ա-
նոր հովանաւորութեանը տակ՝ հանգուցելոյն ծաղ-
կահասակ բոռունքը ամենայն յարմարութիւն ու
հարկաւոր շանացողութիւններն ունին իրենց բա-
րեյիշատակ հօր եւ նախահօր անունն ու փառքը
անմահ եւ անմոռաց պահելու, մանաւանդ թէ ես

առաւել պայծառացրնելու : Եւ հոս քաղցր է մեզի
վկայել աներկրայ վատահութեամբ՝ թէ նոյն բոռ-
ներէն երեքը, որ քանի մը ամսէ ի վեր Փարիզու
Սրեւելեան ազգային Վարժարանիս պատիւ ընող
աշակերտներէն են, յոյսերնիս օրէօրաւելի կրճա-
տատեն իրենց բարերարոյ, զգուշաւոր, փութա-
ջան եւ ուսումնասէր ընթացքովն ու յառաջադի-
մութեամբքը :

ՆՈՐԱԶԵՒ ԲՈՂՈՐԱԳԻՐՔ

Ժամանակէ մը ի վեր կրցանկայինք զատ տես-
րակով ի ցոյցս հասարակութեան հանել նոր գրեթե
նուս օրիակները . բայց սկսած տեսակներնուս
ամենը դեռ անկատար ըլլալուն՝ ուզեցինք աւելի
չուշացրնել, ու առ այժմ եղածներն ամսագրոյս մի-
ջոցաւ ընծայել մեր Ազգին՝ իրենց անուններն ալ
զատ զատ վրանին նշանակելով¹ :

Մեր նպատակը միայն գրերնիս ցոյց տալ չէ,
այլ այս առիւ իմացրնել նաև արգոյ Ազգայնոց
թէ մեր միակ եւ առաջին փախարն է Հայկա-
կան տպագրութիւնն օր ըստ օրէ գեղեցկացը-
նելու եւ ծաղկեցրնելու հնարքներն ի գործ դնել .
երկրորդ՝ կարելի եղածին չափ տպագրութիւնն
աժան գնով հանելու հոգը տանել, որպէս զի
աղքատն ալ տղութեան պատճառաւ գրական բա-
րիքէն չբզրկուի որ ազգի մը բարոյական սնունդը
համարուած եւ իրօք ալ այնպէս է :

Մենք մեր քովէն նոր բան մը հնարած չենք .
Մասեաց Աղանոյ մեջ գտնուած ԲՈՂՈՐԱԳԻՐՔՍ տեսակ-
ներուն հինգն ալ, այսինքն, ՎԱՐՔ, ՄԱՍԵՍ,
ՍՐԵՎԵԼԻՔ, ԱՆԻ ԵՍՇԱՆՈՅՍ² անունով տատերը զա-
նազան անձանց սկզբունքով փորագրեալ եւ ի յոյս
ընծայեալ են . ասոնց անունները նշանակելէն
յետոյ՝ հնարող պատուական անձանց վրայ ալ
պարտք կրճամարինք համառօտ կերպիւ մը խօ-
սիլ :

ՎԱՐՔ. (11⁰ Աստիճանի)

Վարք անուն տատերը արժանապատի Տէր

Գարրիէլ Այվազովսքի Վարդապետին զձագրու-
թեամբն ու արժանապատի Տէր Սարգիս Թեոդո-
րեան Վարդապետին առանձին ծախիւքն ի յոյս
ընծայուած են :

ՄԱՍԵՍ. (10⁰ Աստիճանի)

Այս ձեռով տատերն առաւել արժան էր ՄԻՆ-
ՀԷՆՏԻՍԵԱՆ անուանել քան թէ ՄԱՍԵՍ . բայց մեր
առաջինին անունը վերջինին հետ չըջիտօրէլու հա-
մար Մասիս ազգային օրագրին անուան ընծայեցինք .
իսկ այս տատերուն համար մասնաւոր եւ անկողմնա-
սէր պարտք մը ունինք հոս կատարելու :

Ձեռուքնիս տեսրակ մը անցաւ տարւոյս վերջերք .
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՍՆ ՆՈՐԱԳԻՐՔՍ ՏԱՌԻՅՍ վերնա-
գրով, տպագրեալ ի Կոստանդնուպոլիս 1847ին, եւ
ստորագրեալ Յ . Միւհենտիսեան : Այս տեսրին՝ մեջ
կրտեսներ որ ազնուամեծար աղա Յոհաննէս Միւ-
հենտիսեան հնարագետ եւ ազգասէր տպագրապետը
իբր ընտիր աշխատութեանը պտուղն ընծայէր է ազգին,
նոյն տատերով, համառօտ՝ բայց մեծ համեստու-
թեամբ ու բան մը դուրս չընճգելու պայմանաւ, թէ
հին տատերուն պակասութեանցը, թէ նորերուն զիւ-
րատիպ ըլլալուն եւ թէ գեղեցկութեանցը վրայ, կա-
տարեալ եւ անհերքելի տեղեկութիւնք տուէր, ու ոչ
միայն եւրոպեան տառից դրութիւնն ալ հայկակա-
նին յարմարցրնել ուզողներուն առաջինն եղէր է,
այլ եւ մեծ փոյր եւ աշխատութիւն կրէր ու ի յոյս
ածէր է զայն . վասն որոյ փոխանակ Գ . Այվազովսքի
Վարդապետին (որ կատարելագործողն է) յիշեալ աղա
Յ . Միւհենտիսեան մեծահամբաւ Հայ տպագրապե-
տին կրնծայէր նախանկարչի պատիւը, որուն ան-
ժխտելի եւ անուրանալի իրաւունքն է, եւ կատարե-
լագործողն ալ մեզի հետ համաձայն է յայսմ մասին :

Արեւելք անուն տատերուն օրինակէն առաջ քանի մը օրինակ
ալ քովքընիս գտնուած երկրաթղթերէն զնէնք հետեւեալ էջին
վրայ, ճակոխ կամ վերնագրի գրիւք :

¹ Յուսանայի մեջ զձագրողին կամ ձուլողին անունը կու-
տան տատերուն սովորաբար, իսկ մեք նոյն տատերով առաջին
անգամը տպուած գրեանց ու ազգային անուններն ընդունեցանք :
² Ամեն տեսակին անունն իբր վրայ կրղնէր գլխագրով, մար-
մնայն աստիճանն ալ քովք կրնշանակենք բուսանշանաւ :

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

ՀԱՄԱՍՓԻԻՌ

ՇԱՐՔԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Ի ԿԱՐԵՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԶՕՐԱՑ

ԵՒ

Զ Օ Ր Ա Պ Ե Տ Ա Ց

Հ Ր Ե Շ Տ Ա Կ

ՄԵԾԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ի Վ Ա Ն

Պ Ա Ք Տ Է Չ Ք ԵՒ Ա Յ Ա Մ Ա Ր

ՏԱՐՕՆ ԳԱԻԱՌԻ

ԵՒ

Մ Շ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ն Ո Ց Ա

Գ Է Պ Ք

ՄԱՐԶՊԵՏՈՒՆԻՈՅՆ

ՅՕՐԱՆԱՎ

Ի Վ Ա Հ Ա Ն Ա Ց Ս Ի Ս Ա Կ Ե Ա Ն

Հ Ա Ն Ք Ո Ս Կ Ի Ո Ց ԵՒ Ա Ր Ծ Ա Ք Ո Ց

Ի

ՏՈՒՐՈՒԹԵՐԱՆ

Ա Շ Ի Ա Ր Հ Ի Հ Ա Ց Ո Ց

Ի Յ. Վ Ա Շ Տ Ա Կ Ո Ց

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՀՆԳԻՑ ՃԵՄԱՐԱՆԱՑ

Ի

Հ Ա Յ Ս

Վ Ե Հ Ա Ն Չ Ն

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՔ

ԵՒ

Գ Պ Ր Ո Յ Ք Ն Ո Ց Ա

Ա Ր Ծ Ո Ւ Ի

Վ Ա Ս Պ Ո Ւ Ր Ա Կ Ա Ն

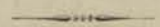
Կ Ի Ս Ս Մ Ս Ա Գ Ի Ր

Ա Ս Ք

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

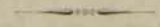
Զ Ա Ր Ե Հ Ի Մ Շ Ե Ց Ի Ո Ց

ՍԵՄ ԵՒ ԹԵՏԻՆ

Ի

Գ Ե Ղ Ա Մ Ա Ց Ե Ր Ա Մ Ե Ա Ն

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա Ն Ց Ի Ց

ՀԱՅԿԱԶՆ ՕՐԻՈՐԳԱՑ

ԸՆԳ

Ի Շ Ի Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Մ Ք Շ Ա Հ Ա Ք Ա Ս Ա Ց

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԶԵՓԻԻՌ

ՕՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

Ի Տ Ա Ր Ս Ո Ն

ԱՐԵՒԵԼՔ. (10⁰ Ատփճանի)

Այս տառերուն առաջին զմայրոզն ու մեծ փութով կատարելագործողն է Վ. Հ. Յովհաննէս Վարդապետն Սորկուճճեան ի Միսիթարեան ուխտէն Վենետիոյ. և մեր հոս ընծայածն ալ անոր շինածէն օրինակած է. միայն թէ ամենափոքր տարբերութիւն մը տուած ենք տառերնուս, այնպէս որ Վերապատուելի Հայրը չէ ուզած հաւատալ մեր խօսքին ու վերջապէս Փաղղիացի փորագրչին հարցուցած ու համոզուած է թէ ասոնց հարքը շինել տուած ենք ատենով, և ունինք քովերնիս որ մեր սեպհական ստացուածքն է ¹ : Մեր կողմանէ մեծ շնորհակալութիւն զաղղիացի փորագրչին որ զմեզ ազատեց Վ. Հօր անտեղի գանգատներէն և մեր Հայկական տպարանն ալ անոր բրած անվայել սպառնալիքներէն :

ԱՆԻ. (10⁰ Ատփճանի)

ԱՆԻ յետին գահ և պատուար Այրարատեան աշխարհի, գեղեցկագոյնն ծանուցեալ և սրբազնագոյն բազաքաց նորա, սիրելին սխրալին և տիրալին շինալայր Հայոց, և թերեւ կենդանայուշն և սրտաուշ ամենայն աւերակաց. որոց ի ճնգից դարուց հետէ համբաւեալ բնոց ամենայն Հայս, և իբր ի բառասուն ամաց յերազմէ իսկ շարժեալ ոչ փոքր զարմանս, ի բազմաց հետաքնին արանց մերագնէից և օտարաց բնեալ և տեղագրեցաւ, թէպէտ և ոչ ըստ իբրումն արժանոյ բաւական զննեալ, և բացեալ գերբիացն ի գիտ հետոց յատակին և նշխարեալ մնացուածոց. բայց զի յամաց հետէ և մերայոցս ընձեղեցաւ նկարագիր տենչարոյն նոցա ի վազուց, ոչ զամենայն մանրամասն կամիմք աստանօր տեղագրել և արձանագրել, և ոչ դարձեալ հարեւանցի անցանել, մանաւանդ զոչ ցարդ հրատարակեալ չափս տեղոյն և զտեսարանս նորին :

Արդ կառուցեալ կայ Անի 20 մղոնս հետի յարեւելից Վարսայ, յաջմէ Ախուրեան գետոյ, ի բարուտ բարձրաւանդակի, վերացելոյ 4580 ոտս յերեսաց ծովու, յեանկիւնածէս իմն թերակղզու՝ զոր գործէն՝ յարեւելից կուտ բարձրայոք խորացեալք ձորաձէ գորով փարի գեան իջեալ ի հիւսիսայ վիճակին, և ի հարսոյ խորածորն ընդ որ խաղայ Ախուրեանն ի խորոջ 2 — 500 ստից, արմունկն գործելով յարեւմտս կոյս, և յայսմ կողմանէ սրտի (յարեւմտից) լայնագոյն ևս ցամաք 20⁰ ՄԱՂԱՍՅԱՅ, որ և Մաղկոցածոր, և ընդ հիւսիս կոյս խոտորեալ հարժանայ խառնի ընդ զաշտագեանին, և անդ զլիսաւորի անձուկ հիւսիսակողմն ետանկեան բազաքին. և զի չիք յայսմ կողմանէ ձոր կամ գետ, կրկին հօր պարսպօք պատեալ և ամբացեալ է այն. և է չափ ներքին

չրջապատի ետանկեանն իբր փարսախա միով (կամ 4100 չափ զաղղիական) : Երկայնութիւն բազաքին որ ըստ արեւմտից հարսոյ՝ մղոնս չափ է կամ բառարգաւ ժամու ճանապարհի, լայնութիւնն կիսով չափ և նուագագոյն ևս. որով յայտնի լինի անձուկ գոլ տեղոյն և անբաւական համբաւելոցն ի կարգի առակաց 1001 էկեղեցեաց և տասն բիրտ ապարանից. բայց էթէ ներքին բազաք զսս համարելով և ի հիւսիսայ կողմանէ մասն զբերով նմին և ի մէջ փակելով զհամանուն բազաքին զգեօն ԱՆԻ որ մղոնս ի վերոյ կայ, և զայլ սահմանս :

Ոչ է յայտ ժամանակ առաջնոյ շինութեան բազաքիս և անուանն նոմաճայնի Կամուխայ Բարձր Հայոց, բայց թուի բերդ լինել անգտուն ի Գ դարէ, յորում Տրդատ արքայ պարգեւեաց զՆիրակ տանն Կամարայ, և ի Կամարականաց պայտապատեցին Բազրատունիք յԷ դարու. յորոց նախ Աշոտ Մսակեր իշխան յամին 785 ամբայոյց գտեղիս. յետ երկերիս թմի Աշոտ Պ արքայ՝ թագաւորանիստ արար իւրոյ տոհմին հարստութեան, և ան զներքին պարիսպ բազաքին յամին 964, և բրգամբ և էկեղեցեօք զարգարէր. բայց որդի նորա Սմբատ Տիեզերակալ յետ ճեղատասան ամաց (յ980) անդրագոյն ևս պարսպով ընդարձակեաց և կրկին պարսպափակ արար զհայրենի շինածն. իմա ըստ հիւսիսայ անկեանն՝ յարեւելից կուտ ցրերան Մաղկոցածորոյն, որ և ցարդ երեւին հօրագոյն պարիսպք իբր 50⁰ տարակացք յիւրեաց, 20 — 50⁰ բարձունք. որք իբր 150⁰ հետիք ևս յիւրեաց, շատ բարբոշիք և ոչ սակաւ բառակուտիք և անկիւնատորք, յարբայիցն մերոց շինեալք. և այլն :

(Հ. ՂԵՒՈՒԿ Վ. ԱԼԻՇԱՆԵԱՆ.)

ԱՐՇԱԼՈՅՍ. (8⁰ Ատփճանի)

Մեր բազմամեայ և անդրանիկ Հայկական րագրին անուան բնծայեցինք այս տառերը, որոց գծագրութեանն ու ծախուցը համար ջանք և աշխատութիւն ըն ինչպիսի վերոյիշեալ Ազգասեր և Պատուական Վարդապետքն մեր, ազգային տպագրութիւնը հարստացնելու և վայելցացնելու նպատակաւ. և նուակ յետոյ բարեմածած են մեզի ձգել, ՎԱՐՔ, ՄԱՍԻՍ և ԱՐՇԱԼՈՅՍ անուն տառից թէ հարբն ու մարքը և թէ ձուլած գրերն. արժանաւոր գներով :

Յուսանք թէ ասոնցմով և ուրիշ տպագրատանց տառերով մեր Հայկական տպագրութիւնը օր ըստ օր ծաղկի. մեր կողմանէ ամենայն ջանք ընելու պատրաստ ենք՝ թէ արեւելքի կողմերէն զիր ուղղներուն աման գնով ծախելու, և թէ նոր տպուելիք զբերք կարելի է դաժին չափ թէթեւագին հանելու :

ՃԱՆԻԿ ԱՐԱՍՏԵԱՆ

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Ի ՓԱՐԻՉ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼՏԵՐԻ :

¹ Վերը գրուած հինգ տեսակ գրերուն սմանց մանրերն ունիւք, և խաւախանքն ալ (նօսար-գիրք) հետոյհետէ կը շինուին, մանաւանդ Ա՛՞ գրերնիս որ քիչ ատենէն սլիտի լմրնայ, և ամենէն գիրընթեանին ու վայելաչք սլիտի բլլայ :

PREZ D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 30 »
Etranger	24 »
Priz d'un numero	1 25

PREZ D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 30 »
Etranger	24 »
Priz d'un numero	1 25

ON SOUSCIT

A PARIS chez M. Tranchay, rue de l'Ancre-Croix
 No. 45.
 CONSTANTINOPLE, A. Barbélan.
 STAMBOUL, I. Kolbaker.
 ALEXANDRIE, L. D. Casparian.
 CAIRO, J. Boudouky.

PREZ D'ABONNEMENT :

PARIS, par an Fr. 30 »
 ETRANGER 24 »
 PRIZ D'UN NUMERO 1 25

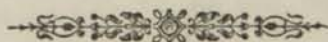

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

Ի Փարիզ, տարեկան	Ֆրանք	20	»
Արտաքոյ		24	»
Գին միոյ տետրակի		1	25

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 20	»
Étranger.	24	»
Prix d'un numéro	1	25

ԳՐՐԵԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Պ. Ա. Թոամպլե, ի փողոցն Անսիեն-Բոմբաի, 18.

ՊՕԼԻՍ, Ասետիս աղայ Պերպեոնան .

ԶՄԻՆՆԻԱ, Ղուկաս աղայ Պալզազարեան .

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՍ, Ղազարոս աղայ Տեր-Գասպարեան .

ԵՍՇ ՄՈՂՏԱՆԻՈՅ, Յակոբ աղայ Պըլըզյեան :

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez M. Trambly, rue de l'Ancienne-Comédie, 18.

CONSTANTINOPLE, A. Berbérian.

SMYRNE, L. Balthazar.

ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.

JASSY, J. Bouïoukly.

